

ARGUMENTAATIO JA LAPSEN TILANNETTA KOSKEVA
TIETO LAPSIPERHEIDEN PALVELUTARPEEN
ARVIOINNIN ASIAKIRJOISSA

Vironen, Sami
Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen
tiedekunta
Sosiaalityö
Maisterintutkielma
Syyskuu 2020

Tiedekunta/Osasto Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos/Institution– Department Sosiaalityön laitos	
Tekijä/Författare – Author Vironen, Sami			
Työn nimi / Arbetets titel – Title Argumentaatio ja lapsen tilannetta koskeva tieto lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin asiakirjoissa			
Oppiaine /Läroämne – Subject Sosiaalityö			
Työn laji/Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika/Datum – Month and year 22/9/2020	Sivumäärä/ Sidoantal – Number of pages 57 sivua	
Tiivistelmä/Referat – Abstract <p>Tutkimuksessa tarkastellaan lapsiperheiden palvelutarpeen arviointien argumentaatioita Stephen Toulminin argumentaatiomallin avulla. Toiseksi tutkimuksessa tarkastellaan, millaiseen tietoon argumentaatio perustuu ja kuinka laajasti sitä kerätty argumentaation taustalle. Tutkimuksen tuloksia arvioidaan lapsen kohdistuvan riskin arviointiin liittyvän tutkimuksen valossa. Tutkimuksen aineistona on 28 palvelutarpeen arvioinnin kirjallista yhteenvetoa ja mahdolliset aiemmat lasta koskevat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arvioinnit. Aineisto on kerätty erään pääkaupunkiseudun suuren kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmästä.</p> <p>Tutkimuksen tulosten mukaan argumentaation taustalle kerätyn tiedon laajuus vaihteli huomattavasti. Lapsen tilannetta koskeva tieto saatiin enimmäkseen vanhempien haastattelusta, ja lapsen omia tapaamisia oli järjestetty vain noin puolessa arvioinneista. Aiemmat lasta koskevat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arvioinnit eivät vaikuttaneet siihen, kuinka laajasti argumentaation taustalle kerättiin tietoa, eikä niitä hyödynnetty argumentaatiossa. Näin ollen argumentaatio ja sen taustatieto painoutuivat lapsen nykytilanteeseen. Argumentaation johtopäätöksen perustelu oli monissa arvioinneissa kuvattu epäselvästi. Argumentaatiossa esiintyi paljon tiedon epävarmuuteen liittyvää pohdintaa, jotka on tulkittu Toulminin mallin mukaisiksi argumentaation johtopäätöksen varauksiksi ja tarkennuksiksi. Näiden esiintymisen ajatellaan liittyvän siihen, että sosiaalityöntekijät näkevät lapsen kohdistuvan riskin arvioinnin osana palvelutarpeen arviointia ja mieltävät sen liittyvän sosiaalityön virkavastuuseen.</p> <p>Toulminin mallin näkökulmasta argumentaatiossa oli havaittavissa mielenkiintoinen ero angloamerikkalaisen ja suomalaisen lastensuojelun välillä. Angloamerikkalaisissa maissa lastensuojelun argumentaatio painottuu perustelun selkeyteen ja argumentaation taustalla olevan tiedon epävarmuuteen liittyvät varaukset ja tarkennukset puuttuvat lähes kokonaan. Tämän aineiston valossa tilanne oli juuri päinvastainen, ja aineiston argumentaation suurin ongelma liittyi perustelun selkeyteen varausten ja tarkennusten ollessa hyvin edustettuna. Tämän ajatellaan liittyvän lastensuojelun institutionaalisiin eroihin pohjoismaisen palveluorientaation ja angloamerikkalaisen kontrolliorientaation välillä.</p> <p>Tutkimuksen perusteella lapsen kohdistuvan riskin arviointiin keskittyvää angloamerikkalaista tutkimusta on mahdollista hyödyntää suomalaista lastensuojelua koskevan tutkimuksen tulosten tulkinnessa. Lapsen kohdistuvan riskin arvioinnin näkökulmasta voisi olla tarpeen pohtia tarkemmin, mikä merkitys on aiemmalla lasta koskevalla asiakirjatiedolla ja hyödyntää sitä enemmän argumentaatiossa. Argumentaation taustatiedon laajuuden vaihtelu oli suurta ja siksi voisi olla tarpeen systematisoida lasta koskevan tiedon keräämistä niin, ettei taustatieto nojaisi vain vanhemmilta saatuun tietoon, joka voidaan nähdä lastensuojelun tiedonmuodostuksen pitkäaikaisena ongelmana. Argumentaatiota ja lapsen kohdistuvan riskin arviointia olisi kiinnostavaa tarkastella myös lastensuojelun avoimuuden asiakirjojen näkökulmasta.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Sosiaalityö, lapsiperheiden palvelutarpeen arviointi, asiakirjat, Toulminin argumentaatiomalli, riskin arviointi			

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Tutkimuksen teoreettinen tausta ja keskeiset aiemmat tutkimukset.....	5
	2.1 Lapsen kohdistuvan riskin arvioinnin aiempi tutkimus	5
	2.2 Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin käsite ja arviointiprosessi Suomessa	8
	2.3 Lastensuojelun alkuarviointia koskeva aiempi tutkimus	10
	2.4 Lastensuojelun argumentaation aiempi tutkimus	14
3	Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset	16
4	Tutkimuksen toteuttaminen	17
	4.1 Aineistontuotanto.....	17
	4.2 Aineiston kuvailu.....	20
	4.3 Toulminin mallin tieteenfilosofiset lähtökohdat.....	23
	4.4 Toulminin mallin soveltaminen analyysissä ja taustatiedon erittely	25
	4.5 Tutkimuseettinen pohdinta	28
5	Tulokset	31
	5.1 Lähtötiedon vaihtelevuus argumentaatiossa ja johtopäätöksen rakenne	31
	5.2 Argumentaation taustatiedon määrä ja merkitys	34
	5.3 Varausten ja tarkennusten rooli johtopäätöksissä.....	36
	5.4 Argumentaation perustelu: puutteita selkeydessä ja nykytilanteen painotus	40
6	Pohdinta	44
	6.1 Tutkimuksen merkittävyys käytännön sosiaalityölle ja akateemiselle tutkimukselle.....	44
	6.2 Tutkimuksen tulokset aiemman tutkimuksen valossa	45
	6.3 Tutkimusaineistoa ja tutkimusasetelmaa koskeva pohdinta	48
	6.4 Tutkimuksen merkitys jatkotutkimuksen kannalta.....	51
	Lähteet.....	53

1 Johdanto

Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnilla tarkoitetaan prosessia, jossa selvitetään, onko lapsella sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen tai lastensuojelun asiakkuuden tarvetta. Lapsiperheiden palvelutarpeen arviointiin liittyvät sisällölliset ratkaisut perustuvat Suomessa pitkälti sosiaalityöntekijän harkintaan. Palvelutarpeen arvioinnin lakitasoinen sääntely koskee enimmäkseen prosessin määräaikoja, eikä laissa oteta kovin paljon kantaa prosessin sisältöön. Lastensuojelun käsikirjassa (THL, 2013) on annettu ohjeita arviointiprosessiin. Helsingin kaupungissa on kehitetty lastensuojelun arvioinnin kriteeristö, joka on erilaisia lastensuojelullisia osa-alueita sisältävä haastattelurunko, jota sosiaalityöntekijä voi hyödyntää haastattellessaan vanhempia. (Ks. Jaakkola, 2016, s. 17–19).

Sosiaalityöntekijän harkintaan perustuvan päätöksenteon nähdään vaativan huomattavan paljon ammattitaitoa ja edellyttävän lastensuojelun työkokemusta, mutta työntekijöiden vaihtuvuus on ollut lastensuojelussa viime vuosina suurta. Tästä syystä on arvioitu, että Suomessa on tarvetta kehittää entistä ohjatumpaa päätöksentekoa lastensuojelun alkuarvioinnissa. Tällaisen strukturoidun päätöksenteon ei nähdä olevan lähtökohtaisesti ristiriidassa sensitiivisen asiakkaita kuuntelevan työskentelytavan kanssa. (Toimiva lastensuojelu –raportti, 2013, s. 36.) Ajatus kyselylomakkeisiin perustuvasta päätöksenteosta ei ole Suomessa täysin vieras ja lomakkeita on hyödynnetty jo 2000-luvun alussa Pesäpuu ry:n Lapsen elämäntilanteen kartoitus -mallissa, jonka tarkoitus oli parantaa avohuollon suunnitelmallisuutta (Aaltio, 2016, s. 164).

Strukturoitua päätöksentekoa on kritisoitu siitä, että kyselylomakkeisiin perustuva työskentely soveltuu huonosti lastensuojelun suhdeperustaiseen työhön, jossa sosiaalityöntekijän ystävällisyys, asiakkaiden arvostus ja luottamus ovat tärkeitä ammattieettisiä lähtökohtia. Toisena lomakkeiden käytön ongelmana on pidetty sitä, ettei niiden avulla saada kokonais kuvaa asiakkaiden monimutkaisista elämäntilanteista. Sosiaalityöntekijän harkintaan perustuva päätöksenteko nähdään joustavampana lähtökohtana lastensuojelun alkuarviointiin ja tämän näkemyksen mukaan työkokemukseen perustuvaa arviointikykyä olisi tarpeen hyödyntää, vaikka

alkuarviointi perustuisikin lomakkeisiin ja tilastollisen riskin ajatukseen. (Broadhurst ym., 2010a.)

Drury-Hudson (1999) on esittänyt, että sosiaalityöntekijällä tulee olla alkuarvioinnissa runsaasti niin lainsäädännöllistä kuin eri organisaatioiden toimintaan liittyvää tietoa, kykyä käsitteellistää sosiaalityössä kohdattavia ilmiöitä sekä työkokemukseen perustuvaa käytännöllistä viisautta. Tällaisten sosiaalityöntekijöiden yksilöllisten taitojen ja niissä ilmenevien erojen lisäksi vuorovaikutuksen on nähty olevan alkuarvioinnin päätöksenteossa keskeisessä roolissa, ja mikäli vanhempi on luotettavan oloinen, sosiaalityöntekijä saattaa jättää keräämättä monenlaista lasta koskevaa tietoa (Osmo & Rosen, 2002).

Yhteiskunnallisen kontekstin voidaan nähdä vaikuttavan alkuarvioinnin taustalla. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa lastensuojelun alkuarviointi on ymmärretty ensisijaisesti perheen tuen tarpeen arvioinniksi (Pösö ym., 2014). Angloamerikkalaisissa maissa lastensuojelun alkuarvioinnin lähtökohdat ovat hyvin erilaiset ja sen tavoitteena on lastensuojelullisen ongelman todentaminen ja sen jatkumisen todennäköisyyden ennustaminen (Petrelius, 2016, s. 132). Angloamerikkalaisten maiden lastensuojelun alkuarvioinnissa pyritään keräämään systemaattisesti tietoa lapsen tilanteesta ja arvioimaan lapseen kohdistuvaa *riskiä* joutua aktiivisen tai passiivisen kaltoinkohtelun kohteeksi sekä määritetään sen perusteella perheen tuen tarvetta (English & Pecora, 1994; Cash, 2001).

Suomessa riskin käsitteeseen on suhtauduttu kriittisesti ja leimaavuuden lisäksi sen on nähty mahdollistavan lapsiperheiden sosiaalisen kontrollin (Harrikari, 2008). Riskin käsitteen on nähty liittyvän varhaisen puuttumisen ideologiaan, jonka saapuminen Suomeen on ajoitettu 2000-luvun alkuun. Ideologia on syntynyt Isossa-Britanniassa, jossa vähennettiin lasten ja nuorten palveluja ja pyrittiin kohdentamaan palveluja niille perheille, jotka niistä hyötyvät. Varhaisen puuttumisen ideologian taustalla voidaan nähdä ajatus, jossa vastuu lapsesta ja nuoresta siirtyy yhteiskunnalta vanhemmille ja nuorelle itselleen. (Satka, 2009.) Riskin käsitteen soveltamista pohjoismaisen hyvinvointivaltion kontekstissa on pidetty myös etymologisesti hankalana (Petrelius, 2016, s. 132). Todennäköisesti johtuen riskin käsitteeseen liittyvistä eettisistä ja

etymologisista ongelmista, suomalaisen lastensuojelun tutkimuksessa ei tietojeni mukaan ole aiemmin sovellettu lapseen kohdistuvan riskin arvioinnin näkökulmaa.

Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni on soveltaa angloamerikkalaista lapseen kohdistuvan riskin arviointia koskevaa tutkimusta tulkittaessa suomalaista lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin argumentaatioita ja lapsen tilannetta koskevan tiedon hyödyntämistä sen taustalla. Lastensuojelun riskin arvioinnin tutkimuksessa on tarkasteltu strukturoitua päätöksentekoa ja sosiaalityöntekijän tapauskohtaiseen harkintaan perustuvaa päätöksentekoa (Mendoza ym., 2016). Tapauskohtaista riskin arviointia koskevat tutkimustulokset ovat nähdäkseni sovellettavissa suomalaisen lastensuojelun alkuarviointia koskevan tutkimuksen tuloksin edellyttäen, että hyväksytään arvioinnin pitävän sisällään perheen tuen tarpeen arvioinnin ohella sosiaalista kontrollia.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen palvelutarpeen arviointien yhteenvetoja Stephen Toulminin (2015) argumentaatiomallia hyödyntäen. Tutkimuksessa selvitän, millaiseen lapsen tilannetta koskevaan tietoon argumentaatio perustuu ja kuinka laajasti sitä on hankittu argumentaation taustalle, ja näiden tuloksin hyödynnän lapseen kohdistuvan riskin arvioinnin tutkimusta.

Toulminin argumentaatiomallin on arvioitu olevan hyvä lähtökohta sosiaalityön argumentaation tarkasteluun, koska sen avulla voidaan tarkastella eettisesti hankalien päätösten taustalla olevan argumentaation perusteluja (Osma & Landau, 2001). Toisaalta on arvioitu, että sen avulla on vaikea tavoittaa riskin arviointiin liittyviä ratkaisuja ja sen on nähty soveltuvan sosiaalityöntekijöiden ajattelun apuvälineeksi arvioitaessa päätösten perusteluja (Duffy, 2011). Toulminin argumentaatiomallia on hyödynnetty jonkin verran tarkasteltaessa lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden argumentaatiota ja lapseen kohdistuvan riskin arviointia. Israelissa tehdyssä tutkimuksessa vertailtiin sosiaalityöntekijöiden ja maallikkojen argumentaatiota (Osma & Benbenishty, 2004). Toisessa tutkimuksessa vertailtiin Israelin ja Kanadan lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden argumentaatiota (Benbenishty ym., 2003).

Tämän tutkimuksen aineistona on 28 lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin kirjallista yhteenvedoa, jotka on kerätty erään pääkaupunkiseudun suuren kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmästä. Kirjallisessa yhteenvedossa sosiaalityöntekijä kuvaa arviointiprosessia ja johtopäätöksiään sekä perheen näkemystä lapsen tilanteesta ja tuen tarpeesta. Olen ottanut tutkimuksen aineistoksi myös aiemmat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot, koska ne ovat lasta koskevaa tietoa, vaikka niitä ei hyödynnettäisi argumentaatioissa. Olen valinnut tutkimuksen kohteeksi lastensuojelun alkuarvioinnin, koska siinä lasta koskevaa tietoa on useimmiten käytettävissä huomattavasti vähemmän kuin lastensuojelun avohuollossa ja aineistosta on helpompi saada sopivan laajuinen. Alkuarviointi on myös riskin arvioinnin näkökulmasta selkeä tarkastelun kohde. Lisäksi suuri osa riskin arviointia koskevasta tutkimuksesta käsittelee nimenomaan lastensuojelun alkuarviointia.

Tutkimuksen taustalla oleva kiinnostukseni sosiaalityön argumentaatiota ja lapsen kohdistuvan riskin arviointia on herännyt työskennellessäni lastensuojelun avohuollossa. Lapsen tilannetta koskeva riskin arviointi tuntui olevan olennainen osa lastensuojelun sosiaalityötä, mutta sosiaalityöntekijöiden näkemykset lapsen kohdistuvasta riskistä vaihtelivat hyvin paljon. Näin myös sosiaalityöntekijän argumentaatiotaitojen olevan työssä keskeisessä roolissa päätösten perustelussa.

Tutkimuksen tavoitteena oli alun perin etsiä akateemisesta tutkimuksesta vastauksia käytännön työssä heränneisiin kysymyksiin. Tutkimuksen edetessä tutkimuksen tavoitteeksi muodostui angloamerikkalaisen riskin arviointiin liittyvän tieteellisen keskustelun soveltaminen suomalaisen hyvinvointivaltion kontekstiin. Tutkimuksessa tarkastellaan palvelutarpeen arvioinnin kirjallisia yhteenvedoja, mutta sen tavoitteena on avata jatkotutkimukselle mahdollisuus tutkia laajemmin lastensuojelun päätöksentekoa riskin arvioinnin näkökulmasta. Tutkimuksen tarkoituksena on osallistua lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin kehittämiseen, mutta sen laajempaan tavoitteena voidaan pitää lapsen oikeusturvan parantamista lastensuojelussa.

2 Tutkimuksen teoreettinen tausta ja keskeiset aiemmat tutkimukset

2.1 Lapseen kohdistuvan riskin arvioinnin aiempi tutkimus

Lastensuojelun riskin arviointi määritellään systemaattiseksi tiedon keräämiseksi tulevan lapseen kohdistuvan aktiivisen tai passiivisen kaltoinkohtelun arvioimiseksi. Suuri osa angloamerikkalaista maista soveltaa riskin arviointia osana lastensuojelun alkuarviointia, koska alkuarvioinnin tarkoitus on todentaa lapseen kohdistunut riski tai ongelma ja määrittää sen perustella perheen palvelutarvetta. (English & Pecora, 1994; Cash, 2001.) Angloamerikkalaisen lastensuojelun alkuarvioinnin tavoitteet ovat siten hyvin erilaiset kuin lastensuojelun alkuarvioinnin tavoitteet pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa, joissa lähtöajatuksena on tulkittu olevan perheen tuen arviointi (Pösö ym., 2014).

Lastensuojelun alkuarvioinnissa riskin arviointi pohjautuu karkeasti kahteen erilaiseen menetelmälliseen traditioon. Ensimmäisessä traditiossa riskin arviointi perustuu tilastollisella tutkimuksella havaittujen tekijöiden merkitykseen, joiden voidaan katsoa lisäävän lapsen kaltoinkohtelun riskiä. Tällaisia voivat olla esimerkiksi sosioekonominen asema, työttömyys tai päihdeongelma. (Mendoza ym., 2016.) Perheen sisäistä seksuaalista hyväksikäyttöä tutkittaessa on havaittu, että sen todennäköisyyttä lisäävät vanhempien matala sosioekonominen asema, työttömyys, yksinhuoltajuus, päihdeongelma sekä vanhempien omat hyväksikäyttökokemukset (Antikainen, 2005, s. 10). On helppo havaita, ettei tällainen sosioekonomisiin ja yksilöllisiin riskitekijöihin perustuva ajattelu sovellu kovin hyvin pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologiaan, jossa huono-osaisuuden ei ajatella suoraan ennustavan sosiaalisia ongelmia.

Tilastolliseen riskin arviointiin perustuvassa lastensuojelun alkuarvioinnissa sosiaalityöntekijät käyttävät erilaisia kyselylomakkeita, joiden perusteella arvioidaan lapseen kohdistuvaa riskiä ja tulosten perusteella tehdään ratkaisuja perheen tuen tarpeesta. Tällaisia strukturoitua päätöksentekoon pohjautuvia (SDM) malleja on paljon ja pelkästään Yhdysvalloissa niitä on käytössä useampia. Washingtonissa on käytössä 27-kohtainen WRAM, ja Kaliforniassa käytetään 23-kohtaista FRESNO-

mallia. Tällaisen strukturoidun riskin arvioinnin etuna on pidetty objektiivisuutta, koska riskinarvion pitäisi olla samanlainen arviointia tekevän sosiaalityöntekijän näkemyksistä riippumatta. Mallit perustuvat tilastollisen todennäköisyyden ajatukseen, joten niiden tilastollista luotettavuutta (reliabiliteettia) on mahdollista tutkia. Strukturoidun riskin arvioinnin ongelmana on pidetty sen epäintuitiivisuutta ja lomakkeiden käyttämisen on nähty vaikeuttavan asiakastyön vuorovaikutusta. (Mendoza ym., 2016.)

Toisessa lastensuojelun alkuarvioinnin menetelmällisessä traditiossa lapseen kohdistuvan riskin arviointi perustuu ennen kaikkea sosiaalityöntekijän näkemykseen ja tapauskohtaiseen harkintaan. Arvioinnissa voidaan käyttää apuna erilaisia kyselylomakkeita, mutta päätökset eivät perustu taustamuuttujien ja tilastollisen riskin ajatukseen. Tällaisen, usein käytännölliseksi viisaudeksi tai tapauskohtaiseksi harkinnaksi kutsutun menetelmän ongelmana on pidetty objektiivisuuden puutetta, koska siinä on enemmän tai vähemmän kyse sosiaalityöntekijän perustelluista mielipiteistä. Menetelmän etuna on pidetty sen joustavuutta ja sen on nähty mahdollistavan paremman vuorovaikutuksen asiakkaan kanssa. (Mendoza ym., 2016.)

Tilastolliseen päätöksentekoon pohjautuvat arviointivälineet eivät näytä kaikkien tutkimusten mukaan tuottavan objektiivista arviointia. Bartelink ym. (2015) päätyvät kirjallisuuskatsauksen perustella siihen, ettei tilastolliseen todennäköisyyteen perustuva riskin arviointi ole sosiaalityöntekijän harkintaan perustuvaa riskin arviointia luotettavampaa. Toisessa tutkimuksessa (Križ & Skivenes, 2013) vertailtiin Ison-Britannian, Yhdysvaltojen ja Norjan alkuarvioinnin päätöksentekoa. Norja on näistä ainoa maa, jossa sovelletaan sosiaalityöntekijän harkintaan perustuvaa päätöksentekoa. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden päätöksenteko oli Norjassa yhdenmukaisempaa, ja siten tavallaan objektiivisempaa kuin Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, joissa sovelletaan tilastolliseen todennäköisyyteen perustuvaa päätöksentekoa ja sosiaalityöntekijän harkintavalta on pienempi. (emt.)

Tilastolliseen todennäköisyyteen perustuvan riskin arvioinnin on nähty olevan ristiriidassa sosiaalityön arvojen kanssa, koska sen taustalla voidaan nähdä olevan standardisointiin pyrkivä teknokraattinen ajattelu. Sosiaalityön nähdään olevan suhdeperustaista työskentelyä, jossa sosiaalityöntekijän ystävällisyys, asiakkaiden arvostus ja luottamus ovat tärkeitä ammattieettisiä lähtökohtia. Lisäksi asiakkaiden

elämäntilanteet ovat usein hyvin monimutkaisia, eikä kyselylomakkeisiin nojaava arvioiti anna välttämättä selkeää kokonaiskuvaa asiakkaan tilanteesta. Tilastolliseen tutkimukseen pohjautuvaan riskin arviointiin kriittisesti suhtautuvan näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijän kokemukseen perustuvaa arviointikykyä olisi aina tarpeen hyödyntää alkuarvioinnissa, vaikka se perustuisikin lomakkeisiin ja tilastollisen riskin ajatukseen. (Broadhurst ym., 2010a.)

Lastensuojelun alkuarvioinnin erottamiseen omaksi prosessikseen lastensuojelun pitkäkestoisesta asiakastyöstä on suhtauduttu kriittisesti. Lastensuojelun alkuarvioinnin lakisääteiset aikarajat ja niiden tarkka noudattaminen johtavat kiireeseen, jossa asiakastapauksia joudutaan käsittelemään rajallisen tietomäärän perusteella ja soveltamaan monenlaisia kyseenalaisia tiedonhallinnan keinoja. Sosiaalityöntekijöiden on havaittu kiireen vuoksi tyypittelevän asiakastapauksia suhteessa aiempiin samanlaisiin tapauksiin. Kiire saattaa myös johtaa siihen, että lastensuojelun puuttumisen kriteerit saattavat nousta liian korkealle sosiaalityöntekijöiden pyrkiessä selviämään liian suuresta työmäärästä. (Broadhurst ym., 2010b.)

Lastensuojelun alkuarvioinnissa lasta koskeva tieto on usein melko vähäistä, joten arvioinnin aloittava lastensuojeluilmoitus on usein keskeisessä roolissa. Wilkins (2015) on tutkimuksessaan havainnut sosiaalityöntekijöiden kiinnittävän huomiota lastensuojeluilmoituksessa kuvattujen suojaavien ja riskitekijöiden tasapainoon, perheen historiaan, lapsen elinympäristöön sekä ilmoituksessa olevan ja siitä puuttuvan informaation suhteeseen. Näiden perusteella tehty kokonaisarvio ei kuitenkaan ole tutkimuksen mukaan usein kovin onnistunutta, ja sosiaalityöntekijöiden oli vaikea erottaa suojaavia ja riskitekijöitä sekä arvioida näiden tasapainoa. Osa sosiaalityöntekijöistä näki perheen aiemman historian merkittävänä riskin arvioinnissa, mutta osa keskittyi ainoastaan käsillä olevaan lastensuojeluilmoitukseen. Sosiaalityöntekijöiden näkemykset erosivat myös sen suhteen, onko arvioinnissa hankittu tieto yhtä merkittävää kuin lastensuojeluilmoituksessa oleva tieto. (emt.)

Platt (2006) tarkasteli sosiaalityöntekijöiden analyysistrategioita lastensuojelun alkuarvioinnin riskin arvioinnissa. Sosiaalityöntekijät kiinnittävät paljon huomioita arvioinnin aloittavan lastensuojeluilmoituksen yksityiskohtaisuuteen ja vakavuuteen. Arvioinnin aikana tehtyyn riskin arviointiin vaikuttavat myös vanhemman luotettavuus

ja sitoutuminen työskentelyyn. Lastensuojeluilmoituksessa olevan tiedon vastaavuutta muuhun saatavilla olevaan viranomaistietoon tai mahdolliseen aiempaan perhettä koskevaan lastensuojelun tietoon käytettiin osana lasta koskevan riskin arviointia. Mikäli lapsesta oli aiempaa asiakirjatietoa, arvioivat sosiaalityöntekijät lapseen kohdistuvan riskin korkeammaksi. (emt.)

2.2 Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin käsite ja arviointiprosessi Suomessa

Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnilla tarkoitetaan prosessia, joka alkaa sosiaalihuoltolain (36 §) ja lastensuojelulain (25 §) mukaisen ilmoituksen perusteella. Päätös arvioinnin aloittamisesta on tehtävä seitsemän arkipäivän kuluessa ilmoituksen vastaanottamisesta ja arvioinnin on oltava valmis kolmen kuukauden kuluessa. Lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa sosiaalityöntekijä arvioi samanaikaisesti sosiaalihuoltolain mukaisen erityisen tuen asiakkuuden ja lastensuojelun avohuollon asiakkuuden tarpeen. Perheelle annetaan arvioinnin lopuksi kirjallinen yhteenveto, jossa on kuvattu vanhempien näkemys tuen tarpeesta sekä sosiaalityöntekijän näkemys oikeanlaisesta tuesta perheelle.

Palvelutarpeen arviointi mielletään työprosessiksi ja siitä on tehty useampia prosessikuvauksia (Ks. Muukkonen & Tulensalo, 2004; THL, 2003). Sosiaalihuoltolaki (36-37 §) ja lastensuojelulaki (26 §) säätelevät palvelutarpeen arviointia, mutta eivät varsinaisesti ota kantaa siihen, millä tavoin sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen ja lastensuojelun tarve tulee arvioida. Jotain arvioinnin muotoseikkoja laki sentään määrittelee. Lastensuojelulain 20 § käsittelee lapsen osallisuutta lastensuojelussa ja käytännössä velvoittaa lapsen mielipiteen selvittämiseen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos sen selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta (LsL 20 § 3 mom.)

Lainsäädännön edellyttämä lapsen osallisuus ei ole tutkimusten mukaan kovin hyvällä tasolla palvelutarpeen arvioinnissa. Väli-Suomen 39 kuntaa koskevan tutkimuksen mukaan lasta on tavattu kahden kesken vain joka neljännessä palvelutarpeen arvioinnissa ja arvioinnin johtopäätökset muodostettiin keskustelemalla vanhempien kanssa (Kaski ym., 2016, s. 97). Espoon palvelutarpeen arvioinneissa lapsen oma

tapaaminen toteutui hieman alle puolessa tarkastelluista tapauksista (Haarakangas, 2018). Näiden tutkimusten valossa näyttää siis siltä, ettei lapsen osallisuus ole toteutunut palvelutarpeen arvioinneissa niin kuin lain säätäjä on ajatellut.

Eräänä syynä lasten vähäisiin tapaamisiin saattaa olla, että sosiaalityöntekijät ovat kokeneet vaikeaksi hyödyntää lapselta saatua tietoa arvioinnissa. Vanhemmilta on todennäköisesti helpompi saada tietoa haastattelemalla. Lapsen kehitystasoon liittyvien seikkojen ymmärtäminen tiedon luotettavuuden taustalla olisi arvioinnin kannalta olennaista. Korkman (2018, s. 22–26) näkee juuri puhumaan oppineiden lasten olevan helposti johdateltavissa ja alle kouluikäisten on hankala erottaa kertomuksissaan tiedonlähteitä, jolloin esimerkiksi televisiossa nähty asia saattaa sekoittua siihen, mitä itselle on tapahtunut (emt). Sosiaalityöntekijöillä ei välttämättä ole riittävästi lapsen kehitystä koskevaa tietoa sen tulkitsemiseksi, mikä on lasten antaman tiedon luotettavuus ja ehkä tästä syystä lapsen osallisuus jää vähäiseksi ja lapsen mielipide arvioinnissa pienempään rooliin.

Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä selvitetään lastensuojelun tarvetta, joten lastensuojelun alkuarviointia koskeva tutkimus ei mitenkään eroa palvelutarpeen arviointia koskevasta tutkimuksesta. Hietamäen (2015, s. 51) mukaan alkuarvioinnilla tarkoitetaan lastensuojelun uusien asiakasperheiden – lapsen ja hänen vanhempinsa – kanssa tehtävää kokonaisvaltaista arviointia. Sen tavoitteena on selvittää lapsen tarpeet ja arvioida vanhempien kykyä vastata niihin. Lisäksi arvioinnissa on otettava kantaa lapsen avohuollon asiakkuuden tarpeeseen. Sosiaalihuoltolain tarkoitus on ollut siirtää kevyemmän tuen perheet sosiaalihuoltolain mukaiseen asiakkuuteen ja vähentää lastensuojelun avohuollon asiakasmääriä, joten on otettava huomioon, että lastensuojelun asiakkuuden kriteerit ovat voineet jonkin verran nousta lakimuutoksen seurauksena. Asiakkuuden kriteerit eivät tosin koskaan ole olleet kovin yhdenmukaiset ja niiden on Suomessa havaittu vaihtelevan alueiden institutionaalisen kontekstin ja sosiaalityöntekijöiden näkemysten mukaan (Pösö, 2010).

Lastensuojelun alkuarvioinnin käsitteen maiden väliset erot vaikeuttavat alkuarviointia koskevan tutkimusten hyödyntämistä. Liberaaleissa maissa lastensuojelun alkuarviointi (assessment) erotetaan tutkinnasta (investigation). 'Assessment' on lähellä Suomessa tehtävää palvelutarpeen arviointia, jossa perheen tuen tarpeen arviointi on prosessissa

keskeisenä. 'Investigation' viittaa vakaviin lastensuojelullisiin ongelmiin liittyvään arviointiin, jossa pyritään selvittämään lapsen mahdollisesti kohdistunutta rikosta ja riskiä sen toistumiseen. Suomessa alkuarvioinnissa ei ole tällaista erottelua ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida samanaikaisesti perheen tuen tarvetta sekä lapsen suojelun tarvetta tapauksen vakavuudesta riippumatta. Mikäli sosiaalityöntekijä epäilee, että lapseen on kohdistunut rikos, on hänen tehtävä asiasta tutkintapyyntö poliisille. (Hietamäki, 2005, s. 45–46.)

Suomessa lastensuojelun alkuarvioinnin toimintakonteksti on ollut viime vuosina suurissa muutoksissa. Sosiaalihuoltolain (ShL1301/2014) uudistamisen yhteydessä lastensuojelulakia on muutettu siten, että viranomaisten ilmoituskynnystä on madallettu (LsL 25 §). Lakimuutos on johtanut lastensuojeluilmoitusten lisääntymiseen (Ks. THL, 2019) ja siten alkuarvioinnin työmäärän lisääntymiseen. Toinen merkittävä muutos liittyy ennaltaehkäisevien palvelujen saatavuuteen, jota varten on kehitetty uusi vireillepano, jota kutsutaan sosiaalihuoltolain mukaiseksi yhteydenotoksi tuen tarpeen arvioimiseksi (ShL 36 §). Tällaisen yhteydenoton perusteella sosiaaliviranomaisen on selvitettävä mahdollisen sosiaalihuoltolain mukaisten palvelujen tarve. Yhteydenoton voi tehdä viranomaisen yhteistyössä vanhempien kanssa tai vanhemmat voivat tehdä tällaisen pyynnön itse. Sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi on samantyyppinen prosessi kuin lastensuojelun alkuarviointi ja näitä koskevat samat aikarajat. Käytännössä arvioinnit tehdään samassa yhteydessä ja prosessia on alettu kutsua lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinniksi.

Kolmantena lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin toimintaympäristön muutoksena voidaan pitää monitoimijaisen yhteistyön lisääntymistä. Sosiaalihuoltolaki (ShL 41 §) velvoittaa sosiaalityöntekijää tekemään monialaista yhteistyötä palvelutarpeen selvittämisessä. Monialaisen yhteistyön tarkoituksena on saada asiakkaan tilanteesta selkeämpi kokonaiskuva ja vähentää asiakkaan tarvetta hakea palveluja palvelujärjestelmän eri sektoreilta (Tuomela-Jaskari, 2016, s. 75–77).

2.3 Lastensuojelun alkuarviointia koskeva aiempi tutkimus

Suomessa lastensuojelun alkuarviointia on tutkittu laajasti eri näkökulmista. Tutkimuksissa on tarkasteltu esimerkiksi arviointiprosessia (Hietamäki, 2016), lapsen

osallisuutta alkuarvioinnissa (Tulensalo & Muukkonen, 2016) ja arviointiprosessin moniammatillista päätöksentekoa (Tuomela-Jaskari, 2016) ja lastensuojelun alkuarvioinnissa tarvittavia tietoja ja taitoja (Jaakkola, 2016).

Drury-Hudson (1999) on erottanut viisi tiedollista osa-aluetta, joita sosiaalityöntekijä tarvitsee lastensuojelun alkuarvioinnissa. Sosiaalityöntekijällä tulisi olla teoreettista, lastensuojelun ilmiöitä koskevaa tietoa ja kykyä käsitteellistää sosiaalityössä kohdattavia ilmiötä. Toiseksi hänellä tulisi olla empiiristä, tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa tietoa päätöksenteon taustalla. Kolmanneksi hän tarvitsee proseduraalista, lakeja ja organisaatioiden toimintaa koskevaa tietoa. Neljäs tiedonlaji on käytännöllinen viisaus, jota voidaan saavuttaa ainoastaan riittävän työkokemuksen avulla. Viides tiedonlaji perustuu sosiaalityöntekijän henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja siihen kuuluvat yleinen kulttuurin tuntemus, intuitio ja maalaisjärki. (emt.)

Sosiaalityöntekijöiden lastensuojelun alkuarvioinnissa tarvittavia tietoja ja taitoja tarkastelevan tutkimuksen (Jaakkola, 2016) mukaan sosiaalityöntekijöiden antama näkemys alkuarvioinnissa tarvittavista tiedoista ja taidoista vastasi Drury-Hudsonin (1999) jäsentämää luokitusta ja kaikkien tiedollisten osa-alueiden nähtiin olevan tarpeen ja täydentävän toisiaan. Tutkimuksen tulosten mukaan empiirisen, tieteelliseen tutkimukseen perustuvan tiedon hyödyntäminen arviointityön tukena oli kuitenkin melko sattumanvaraista. (emt.) Samankaltainen havainto on tehty Israelin lastensuojelun alkuarviointia koskevassa tutkimuksessa (Rosen, 1994), jossa sosiaalityöntekijöiden havaittiin käyttävän argumentaationsa tiedollisena perusteena enimmäkseen yleisiä arvoihin ja proseduraaliseen tietoon perustuvia näkemyksiä. Tieteellistä tutkimustietoa ei käytetty juuri lainkaan johtopäätösten perusteluissa. (emt.)

Lastensuojelun alkuarvioinnissa tarvittavat taidot eivät nähdäkseni eroa lastensuojelussa yleisesti tarvittavista taidoista. Karttunen & Hietämäki (2014, s. 327–331) näkevät näiden taitojen koostuvan tiedosta sosiaalisista ongelmista ja käytössä olevista työmenetelmistä, asiakastyössä tarvittavista vuorovaikutustaidoista sekä arviointi- ja reflektiotaidoista, joiden avulla voidaan arvioida omien päätösten perusteita. (emt.) Nämä taidot vastaavat pitkälti Drury-Hudsonin (1999) luokitusta, jossa teoreettinen tieto on Karttusen ja Hietämäen (2014) kuvamaa tietoa sosiaalisista ongelmista,

proseduraalinen tieto työmenetelmiä koskevaa tietoa ja vuorovaikutustaidot ja arviointi- ja reflektioidot liittyvät käytännön viisauteen ja henkilökohtaisiin ominaisuuksiin.

Angloamerikkalaisessa tutkimuksessa lastensuojelun alkuarviointia on tutkittu sosiaalityöntekijän arviointiprosessissa tekemien ratkaisujen näkökulmasta (Benbenishty ym., 2003; Križ & Skivenes, 2013; Platt 2006; Wilkins 2015). Tutkimukset pohjautuvat useimmiten kuvitteellisiin asiakastapauksiin (vinjetteihin), joiden perusteella sosiaalityöntekijät kertovat, millaiseksi he arvioivat lapsen kohdistuvan riskin ja mikä olisi heidän arvionsa mukaan perheelle sopiva palvelu. Tämän jälkeen heitä haastatellaan ja pyritään selvittämään, millaiset tekijät vaikuttavat lapsen kohdistuvan riskinarvioon ja millaisia perusteita sosiaalityöntekijät antavat ratkaisuilleen. Tällaisessa tutkimuksessa ei pyritä tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden tiedonmuodostusta arvioinnissa tarvittavien taitojen näkökulmasta, vaan tutkimaan sitä, millaiset asiakastapauksissa ilmenevät tekijät vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden arvioon lapsen kohdistuvasta riskistä. Tällaiset tekijät voivat liittyä arviointiprosessin vuorovaikutukseen, mutta yhtä lailla myös tiedollisiin seikkoihin, kuten esimerkiksi arvioinnin aloittaneen lastensuojeluilmoituksen vakavuuteen tai aiemman lasta koskevan asiakirjatiedon määrään (Platt, 2006).

Riskin arvioinnin näkökulmasta arviointiprosessissa on monenlaisia mielenkiintoisia tarkastelun kohteita. Eräs tällainen seikka on vuorovaikutuksen merkitys arviointiprosessiin ja arvioinnin lopputulokseen. Lastensuojelussa ollaan oikeastaan koko ajan ristiriitaisessa tilanteessa, jossa vaikeista asioista pitäisi osata keskustella, mutta yhteistyön vanhempien kanssa pitäisi säilyä. Usein ajatellaan niin, että vähemmän valtaa korostavalla vuorovaikutuksella päästään parempaan yhteistyöhön vanhempien kanssa ja tätä on pidetty muutostyön edellytyksenä. Hankalien vallankäyttöä edellyttävien päätösten on nähty olevan mahdollisia asiakassuhteen pysyessä mutkattomana, mutta tässä korostuvat sosiaalityöntekijän vuorovaikutustaidot (Platt, 2008.)

Suomalaisen lastensuojelun alkuarviointia koskevan tutkimuksen (Ojaniemi & Rantajärvi, 2010, s. 224–243) mukaan sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien vuorovaikutus oli hyvin vaihtelevaa. Osa sosiaalityöntekijöistä johti tiedonmuodostusta ja keräsi vanhempien haastattelun lisäksi tietoa muilta viranomaisilta. Osa

sosiaalityöntekijöistä muodosti näkemyksen perheelle sopivista tukitoimista yhdessä perheen kanssa ja ajatteli, että ennakkoasenne ja työntekijäjohtoinen tiedonmuodostus murentavat yhteistyötä ja passivoivat asiakkaan. (emt.)

Vanhempien kanssa syntyneen vuorovaikutuksen ei pitäisi kokonaan määrittää arvioinnin lopputulosta ja sosiaalityöntekijän tulisi vuorovaikutuksesta huolimatta huomioida muiden perhettä koskevien asiakirjojen näkemys lapsen tilanteesta. Vuorovaikutuksen liiallinen korostaminen arviointiprosessissa saattaa johtaa loogisesti ongelmallisiin seurauksiin. (Holland, 2000.) Osmo & Rosen (2002) havaitsivat Israelin lastensuojelua koskevassa tutkimuksessaan, että mikäli lapsen vanhempi oli hyvässä yhteistyössä ja luotettavan oloinen, saattoi sosiaalityöntekijä jättää keräämättä monenlaista lasta koskevan viranomaistietoa, koska tiedonmuodostusta ohjasi sosiaalityöntekijän ilmiöstä muodostama näkemys. Suuri osa sosiaalityöntekijöistä keräsi ainoastaan sellaista tietoa, joka tuki hänen omaa näkemystään. (emt.)

Suomessa tehdyssä lastensuojelun alkuarviointia koskevassa tutkimuksessa (Haarakangas, 2018, s. 101–112) arvioinnin taustalle hankitun tiedon laajuus vaihteli hyvin paljon ja vanhempien haastattelussa antama tieto oli keskeisessä roolissa. Lasta koskevaa aiempaa asiakirjatietoa hyödynnettiin hyvin harvoin, eikä sitä myöskään aktiivisesti pyydetty muilta viranomaisilta, eikä muilta kunnilta, vaikka oli tiedossa niissä olevan lastensuojelun asiakirjoja. (emt.)

Lapsen tilanteen arvioimista yksinomaan vanhempien antaman tiedon perustella voidaan pitää lastensuojelun tiedonmuodostuksen pitkäaikaisena ongelmana. Ison-Britannian lastensuojelun asiakastapausten vakavia epäonnistumisia koskevassa tutkimuksessa (Munro, 1999) todettiin, etteivät sosiaalityöntekijät käyttäneet kaikkea käytettävissä olevaa tietoa, jonka avulla lapsen tilannetta olisi voitu arvioida kriittisesti. Heidän taipumuksenaan oli luottaa vanhempien kertomaan, vaikka lasta koskevaa huolestuttavaa asiakirjatietoa olisi ollut käytettävissä. (emt.) Suomessa lastensuojelun toimintaa tarkastelevassa selvityksessä 8-vuotiaan tytön kuolemaan liittyen (OM, 2013, s. 6) päädyttiin hyvin samankaltaiseen johtopäätökseen: ” Näyttää siltä, että perheen tukemisen ajatus, vanhempien oikeuksien kunnioittaminen ja perheen yksityisyyden suoja ylittävät päätöksentekotilanteessa lapsen edun. Tässä tapauksessa lapsen

kuulemista ei toteutettu asianmukaisesti ja monipuolisesti. Lapsen oma kokemus välittyi lähinnä aikuisten kertoman perusteella.”

Käytettävissä olevan asiakirjatiedon hyödyntämisen kysymykset liittyvät yleisemmin lastensuojelun avohuollon työskentelyyn, jossa lasta koskevaa tietoa on useimmiten enemmän käytettävissä. Toisaalta myös palvelutarpeen arvioinnissa on asiakastapauksia, joissa on tehty useampi palvelutarpeen arviointi tai lapsella on aiemmin voinut olla avohuollon asiakkuus. Tällöin myös palvelutarpeen arvioinnissa voi nousta kysymys, miten aiempiin lapseen kohdistuviin riskeihin otetaan kantaa ja hahmotetaanko lapsen tilanne nykyhetkessä vai pidemmällä aikavälillä.

Tiedonmuodostus on monimutkainen prosessi, jonka eräänä osa-alueena voidaan pitää dokumentointia. Dokumentoinnissa sosiaalityöntekijä kuvaa työskentelyään ja tekee ratkaisuja ymmärrettäväksi. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden dokumentaatiota koskevassa tutkimuksessa havaittiin dokumentaation olevan moniäänistä, jolla tarkoitetaan sitä, että sosiaalityöntekijä kirjoittaa eri toimijoiden näkemyksiä asiakirjoihin, mutta usein toisaalta häivyttää itsensä ja oman näkökulmansa, jolloin sosiaalityöntekijän ammatillinen näkemys on hankalasti tavoitettavissa dokumentaatiosta. (Kääriäinen, 2003, s. 165–171.)

2.4 Lastensuojelun argumentaation aiempi tutkimus

Osmo & Landau (2001) ovat nähneet, että sosiaalityötä tulisi kehittää siten, että argumentaatiossa tulisi tuoda esiin eettisesti hankalien päätösten perustelut mahdollisimman selkeästi, ja he ovat osoittaneet, kuinka Toulminin mallia on mahdollista soveltaa sosiaalityön argumentaation tarkastelussa. Duffy (2011) näkee, ettei Toulminin mallin avulla välttämättä tavoiteta sosiaalityöntekijöiden riskin arviointiin liittyviä ratkaisuja, mutta sitä voidaan soveltaa ajattelun apuvälineenä. Toulminin mallissa argumentaation johtopäätöksen perustelu on keskiössä ja sosiaalityöntekijä voi mallia hyödyntäen pohtia ratkaisuaan siitä näkökulmasta, kuinka hyvin hän pystyy perustelemaan ratkaisunsa. (emt.)

Toulminin argumentaatiomallia on sovellettu joissakin lapseen kohdistuvan riskin arvioinnin argumentaatiota koskevassa tutkimuksissa. Osmo & Benbenishty (2004) vertasivat vinjettitutkimuksessaan Israelin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden argumentaation rakennetta ja perusteluja sellaisten henkilöiden argumentaatioon, joilla ei ollut sosiaalityön koulutusta. Sosiaalityöntekijöiden argumentaation rakenne oli huomattavasti monipuolisempaa ja rikkaampaa kuin vertailuryhmässä. Sosiaalityöntekijät käyttivät vertailuryhmää enemmän taustatietoa argumentaationsa perusteluissa ja kytkivät sen paremmin johtopäätöksiin. Lisäksi he pystyivät haastattelussa pohtimaan vertailuryhmää paremmin argumentaation varauksia ja tarkennuksia. Sosiaalityöntekijöiden argumentaation perustelut nojasivat teoriaan, kokemukseen ja lainsäädäntöön ja vertailuryhmän perustelut nojasivat arvoihin ja yleistietoon. (emt.)

Toisessa Toulminin mallia hyödyntävässä tutkimuksessa (Benbenishty ym., 2003) vertailtiin Kanadan ja Israelin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden argumentaatiota. Tutkimusten tulosten mukaan argumentaatio perustui molemmissa maissa lähtötiedon, johtopäätöksen ja niiden välisen yhteyden perustelemiseen – tavallaan siis klassisen argumentaation elementtien varaan. Tutkijoiden näkökulmasta argumentaation nähtiin olevan perustasoista, koska siinä ei juuri lainkaan pohdittu lastensuojelun tiedon epävarmuutta eikä siinä juuri lainkaan pohdittu omaa johtopäätöstä vastaan olevia seikkoja. Tämä nähtiin ongelmallisena, koska lastensuojelun päätökset perustuvat harvoin täysin varmaan tietoon ja näin ollen argumentaation varausten ja tarkennusten nähdään kuuluvan laadukkaana argumentaation piirteisiin. (emt.)

Helsingin lastensuojelun palvelutarpeen arviointien argumentaatiota koskevassa pro gradu –tutkielmassa (Jokinen 2017) päädyttiin siihen, että sosiaalityöntekijät eivät kirjoita selkeästi arviota perheen voimavaroista ja ongelmista ja arvioinnin loppuratkaisun perustelu jää usein argumentaatiossa epäselväksi. Myös Espoon palvelutarpeen arviointeja koskevassa tutkimuksessa (Haarakangas 2018) kiinnitetään huomiota siihen, ettei lastensuojelun asiakkuuden aloittamista perustelu selvästi. Jokisen (2017) ja Haarakankaan (2018) tulosten valossa sosiaalityöntekijöiden argumentaation haasteet ovat Suomessa toisenlaisia kuin Israelin ja Kanadan lastensuojelua koskevassa tutkimuksessa (Benbenishty ym., 2003).

3 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen palvelutarpeen arviointien argumentaatiota hyödyntäen Stephen Toulminin (2005) argumentaatiomallia. Tutkimuksen aineistona on 28 palvelutarpeen arvioinnin kirjallista yhteenvedoa, jotka olen kerännyt erään pääkaupunkiseudun suuren kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmästä. Kirjallisissa yhteenvedoissa sosiaalityöntekijä kuvaa palvelutarpeen arvioinnin prosessia ja muodostaa näkemyksen perheen tuen tarpeesta ja sopivista palveluista sekä tuo esiin vanhempien näkemyksen tuen tarpeesta (ShL 37§).

Tutkimuksessa lasta koskeva tieto määritellään Toulminin mallin mukaiseksi argumentaation taustatiedoksi. Argumentaatio voi perustua erilaiseen määrään taustatietoa, joka jaetaan tutkimuksessa arvioinnin aikana hankittuun tietoon ja aiempaan olemassa olevaan asiakirjatietoon. Tietoa lapsen tilanteesta voidaan saada arvioinnin aikana vanhempien ja lapsen haastattelusta, mutta sosiaalityöntekijällä on myös oikeus pyytää tietoa useilta viranomaisilta sekä lapsen koulusta ja päiväkodista. Sosiaalityöntekijällä voi olla käytettävissä aiempaa lasta koskevaa asiakirjatietoa, kuten esimerkiksi aiempia palvelutarpeen arviointeja tai lastensuojeluilmoituksia.

Riskin käsite ei ole vakiintunut suomalaiseen yhteiskuntaan, joten tutkimuksen kannalta on tärkeää nähdä riskin arviointi laajasti lapsen tai nuoren turvallisuutta koskevana pohdintana. Lasta koskeva riski täytyy ajatella Pohjoismaissa laajempaan ilmiönä kuin angloamerikkalaisessa kontekstissa, jossa sen nähdään tarkoittavan enimmäkseen lapsen aktiivisen tai passiivisen kaltoinkohtelun riskiä. Pohjoismaissa lastensuojelullinen riski voi edellisen lisäksi olla esimerkiksi nuoren syrjäytyminen, mielenterveyden ongelmat tai päihteidenkäyttö. Kiinnostavaa on tarkastella, ilmeneekö argumentaatiossa lasta koskevan riskin pohdintaa ja käytetäänkö tätä pohdintaa osana argumentaation johtopäätöksiä.

Tutkimuksessa tarkastelen argumentaatiota osana arviointiprosessia. Lapsiperheiden palvelutarpeen arviointiprosessi alkaa lastensuojeluilmoituksesta, jota pidetään tutkimuksessa argumentaation lähtötietona. Arvioinnin aikana hankittua sekä aiemmin kertynyttä lastensuojelun asiakirjatietoa pidetään tutkimuksessa argumentaation taustatietona. Palvelutarpeen arvioinnin kirjallisen yhteenvedon loppuratkaisua, jossa

otetaan kantaa asiakkuuden tarpeeseen, pidän tutkimuksessa argumentaation johtopäätöksenä.

Lastensuojelussa käytettävissä olevan tiedon ominaispiirteenä voidaan pitää sen epävarmuutta. Argumentaation lähtötietona oleva lastensuojeluilmoitukseen voi liittyä epätarkkuutta ja argumentaation taustatieto saattaa olla ristiriitaista. Tällaiseen tietoon perustuvaa argumentaatiota ei voida tutkia perinteisen argumentaatioanalyysin deduktiivisen logiikan menetelmin ja siihen tarvitaan analyysimenetelmä, joka soveltuu epävarmaan tietoon perustuvan argumentaation analysointiin. Stephen Toulminin argumentaatiomallin lähtökohtana on syllogistinen argumentaatioanalyysi, jossa tarkastellaan argumentaation logiikkaa premissistä alipremissien kautta johtopäätöksiin. Argumentaatiomallin etuna on kuitenkin, että siinä argumentaatiota tarkastellaan laajemmin, myös sen epävarmuuteen liittyvien tekijöiden näkökulmasta, joita kuvataan mallissa argumentaation johtopäätöksen varauksina ja tarkennuksina. Malli soveltuu siten huomattavasti tavanomaista syllogistista argumentaatioanalyysia paremmin epävarmaan tietoon perustuvan argumentaation tutkimiseen.

Tutkimuskysymykset ovat

1. Millaista palvelutarpeen arviointien argumentaatio on Toulminin mallin näkökulmasta?
2. Minkälaista argumentaation taustatieto on, ja mikä on sen merkitys argumentaatiossa?

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Aineistontuotanto

Tutkimuksen aineistona on 28 lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot, jotka olen hakenut ja tulostanut erään pääkaupunkiseudun suuren kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmästä. Yhteenvedojen lisäksi tulostin lasta koskevat aiemmat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedot, koska niitä tarkastellaan tutkimuksessa argumentaation taustatietona. Keräsin aineiston kaupungin

kaikista aluetoimistoista, koska näin voitiin välttää mahdolliset aluetoimistojen erot tiedonhankinnan käytännöissä. Aineistoa kerätessäni minun oli olennaista löytää arviointeja, jotka olivat päättyneet ja joista on kirjoitettu yhteenveto, joka on tutkimuksen analyysin pääkohde. Tästä syystä valitsin tutkimukseen toukokuun 2019 alussa aloitettuja palvelutarpeen arviointeja, koska niiden olisi pitänyt niiden lakisääteisen kolmen kuukauden aikarajan vuoksi olla valmiina. Keräsin aineiston joulukuussa 2019 tutkimusluvan saatuni ja olin määritellyt ennen aineiston keräämistä takarajaksi toukokuun 2019 alussa aloitetut arvioinnit. Mikäli tietojärjestelmässä oli toukokuussa aloitetun arvioinnin jälkeen tehtyjä uusia lastensuojeluilmoituksia tai palvelutarpeen arviointeja, en ottanut niitä mukaan aineistoon.

Keräsin aineiston siten, että hain ohjelman koontityökalulla kaikki vireillepanot ajalta 1-7.5.2019, jotka olivat sosiaalityöntekijän aloittamia (käsittelijä itse -vireillepanot). Tällä tavoin hakemalla tavoitin kaikkien tuolloin työskennelleiden alueyksiköiden sosiaalityöntekijöiden tällä aikavälillä aloittamat arvioinnit, mutta listassa oli myös muita sosiaalityöntekijöiden vireillepanoja, kuten päätös lastensuojelun ja erityisen tuen asiakkuuden aloittamisesta. Vireillepanoja löytyi tällä haulla yhteensä 148 kappaletta, joka oli liian suuri määrä tutkimuksen näkökulmasta. Päädyin valitsemaan aikavälin 2-6.5.2019, jonka avulla löytyi 93 vireillepanoa, joista aloitettuja palvelutarpeen arviointeja oli yhteensä 78 kappaletta. Ajattelin tämän olevan sopiva määrä, koska niistä tultaisiin vielä poistamaan sisaruksia koskevat arvioinnit sekä SHL -yhteydenotosta alkaneet arvioinnit. SHL-yhteydenottojen perusteella aloitettujen palvelutarpeen arviointien näin soveltuvan huonosti riskin arvioitiin liittyvään tutkimukseen, koska niissä tuen tarve on vähäisempi, eikä niissä korostu riskin arviointiin liittyvää tematiikkaa. Mikäli lapsen tilanteeseen liittyy lastensuojelullinen huoli, yhteydenotot pyritään kirjaamaan lastensuojeluilmoituksina.

Järjestin palvelutarpeen arvioinnit ohjelmalla asiakkaiden sukunimen mukaiseen aakkosjärjestykseen ja kopion tämän listan Excel-ohjelmaan, jossa sitä oli mahdollista muokata. Poistin aluksi listasta kaikki muut vireillepanot kuin palvelutarpeen arvioinnit, mikä ei ollut ohjelmassa mahdollista. Tulostin kaikki 78 aloitettua palvelutarpeen arviointia paperille nimen mukaan aakkosjärjestyksessä. Yliviväsin listasta sisaruksia koskevat palvelutarpeen arvioinnit saman sukunimen perusteella. Päädyin valitsemaan sisaruksia koskevista arvioinneista ainoastaan nuorimman lapsen mukaan tutkimukseen.

Tällä tavoin saatoinkin menettää tietoa aiemmista palvelutarpeen arvioinneista, joita on tehty vanhemmille sisaruksille, mutta toisaalta halusin tutkimuksen kannalta valita mahdollisimman pieniä lapsia riskin arvioinnin ollessa heidän kohdallaan mielenkiintoisinta ja kriittisintä. Tämä ratkaisu todennäköisesti vähentää lapsen osallisuutta aineistossa, koska aivan pienien lasten mielipidettä on hankala selvittää.

Poistettuani sisaruksia koskevat palvelutarpeen arvioinnit, minulla oli yhteensä 51 palvelutarpeen arviointia, jonka koin olevan sopiva määrä, koska aineistosta jäisi todennäköisesti vielä pois joitain arviointeja. Aloin edetä listaa aakkosjärjestyksessä ja syötin ensimmäisen listassa olevan lapsen henkilötunnuksen vireillepanoikkunaan. Tällöin näin kaikki lasta koskevat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arvioinnit. Tämän jälkeen siirryin päiväkirjanäytölle, josta näin vireillepanoihin liittyvät kirjaukset sekä mahdollisen lastensuojelun asiakkuuden aikaiset muistiinpanot. En tulostanut tällä tavoin löytyvän asiakirja-aineiston suuren määrän vuoksi kaikkia lasta koskevia asiakasmuistiinpanoa, vaan ainoastaan kaikki lasta koskevat palvelutarpeen arvioinnit ja lastensuojeluilmoitukset.

Käydessäni listaa läpi huomasin, että yllättävän moni arviointi ei soveltunut tutkimukseen. Joukossa oli kaksi ruotsinkielistä arviointia, jotka jouduin jättämään pois riittämättömän kielitaitoni vuoksi. Koska olin aiemmin päättänyt rajata SHL – yhteydenoton perusteella aloitetut arvioinnit pois tutkimuksesta, jäi arviointeja pois yhteensä 9 kappaletta. Tutkimuksen kannalta olennainen yhteenveto puuttui yhteensä 9 arvioinnista. Näissä tapauksissa arviointi oli aloitettu, mutta se oli päädytty toteuttamaan hyvin suppeasti, eikä yhteenvetoa ollut laadittu. Listan läpikäynnin yhteydessä löysin vielä kaksi saman perheen sisaruksia koskevaa arviointia, joilla oli eri sukunimi. Kaikkien rajausten jälkeen minulla oli 28 palvelutarpeen arvioinnin asiakastapausta, joiden arvelin olevan riittävä aineisto. Asiakastapausten sivumäärät vaihtelivat kahdeksasta A4 -sivusta lähes neljäänkymmeneen sivuun. Aineistoa on siten karkeasti arvioiden noin 500 sivua. Aineiston suuri määrä liittyi tutkimuksessa tekemääni ratkaisuun tutkia argumentaation taustatietoa aiemman asiakirjatiedon valossa.

4.2 Aineiston kuvailu

Satunnaisesti aikarajauksen avulla kerätty aineisto osoittautui erittäin heterogeeniseksi ja tutkimuksen kannalta kiinnostavaksi. Aineiston asiakastapauksissa on useita ensimmäisiä palvelutarpeen arviointeja, mutta myös monia asiakastapauksia, joissa on tehty useita palvelutarpeen arviointeja. Muutama arvioinnissa oleva asiakas on aiemmin ollut avohuollon asiakkuudessa. Palvelutarpeen arviointien määrä vaihteli aineiston asiakastapauksissa yhdestä seitsemään erilliseen arviointiin.

Palvelutarpeen arvioinnin aloittavat lastensuojeluilmoitukset on luokiteltu tietojärjestelmään ilmoituksen pääteeman mukaan. Lastensuojeluilmoituksen vastaanottanut sosiaalityöntekijä valitsee parhaiten lastensuojeluilmoituksen sisältöä vastaavan syykoodin, joka määrittää useimmiten myös ilmoituksen perusteella aloitetun palvelutarpeen arvioinnin syykoodiksi. Tarkastelun kohteena olevan palvelutarpeen arviointien aloittavien lastensuojeluilmoituksen syykoodit on esitetty seuraavassa taulukossa.

Taulukko 1. Palvelutarpeen arvioinnin aloittavan lastensuojeluilmoituksen teemat (N=28)

Lastensuojeluilmoituksen teema	N
Muut kasvuolosuhteisiin liittyvät vaikeudet	5
Vanhempien päihteidenkäyttö	5
Lapseen kohdistuva väkivalta	4
Aikuisten välinen väkivalta	3
Lapsen psyykkisen hyvinvoinnin ongelmat	3
Koulunkäyntiin liittyvät ongelmat	2
Huolto- ja tapaamisriidat	1
Lapsen hoidon laiminlyönti	1
Lapsen psyykkisen hyvinvoinnin ongelmat	1
Perheen sosiaalisen vuorovaikutuksen ongelmat	1
Vanhemman kasvatusongelmat	1
<u>Vanhemman psyykkisen hyvinvoinnin ongelmat</u>	<u>1</u>
Yhteensä	28

Lastensuojelussa esiintyvän tiedon luonteessa ja sen luokittelemisessa on otettava huomioon muutama tärkeä seikka. Lastensuojelun tieto on harvoin yksiselitteistä, mutta tietojärjestelmä edellyttää lastensuojeluilmoitusten luokittelamista.

Lastensuojeluilmoitukseen tulee laittaa jokin teema käytettävissä olevista noin viidestätoista valmiista vaihtoehdosta. Taulukosta nähdään, että ”muut kasvuolosuhteisiin liittyvät vaikeudet” on eniten käytetty luokka, mikä viittaa siihen, että sisällön pelkistäminen tiettyyn luokkaan on vaikeaa. Näin ollen edellä esitettyyn taulukkoon on suhtauduttava varauksella. Taulukoinnin avulla on tarkoituksenani muodostaa suuntaa antava kuva niistä lastensuojelullisista teemoista, joita aineiston palvelutarpeen arvioinneissa esiintyy.

Lastensuojeluilmoitusten perusteella päihde- ja väkivalta ovat yleisimmät seikat, jonka vuoksi palvelutarpeen arviointeja on aloitettu. Lasten ja vanhempien psyykkisen hyvinvoinnin ongelmat ovat aineiston seuraavaksi yleisimmät syykoodit. Taulukkoa tarkasteltaessa on otettava huomioon, että siinä olevat lastensuojeluilmoitukset ovat niitä, joiden perusteella on päädytty aloittamaan palvelutarpeen arviointi. Näin ollen poliisin tekemät alkoholi- ja näpistysilmoitukset puuttuvat aineistosta, koska niiden perusteella harvoin aloitetaan palvelutarpeen arviointia. Tähän liittyen melko yleinen syykoodi ”lapsi epäiltynä rikollisesta toiminnasta” näyttää puuttuvan aineistosta kokonaan. Omaan työkokemukseeni perustuen arvioisin, että aineistossa on muuten hyvin edustettuna kaikki lastensuojelussa tyypillisesti esiintyvät teemat.

Aineiston keruuvaiheessa halusin painottaa pieniä lapsia ja aineiston ikäjakaumasta (taulukko 2) näkyy, että aineisto painottuu pieniin lapsiin ja alle kouluikäisten osuus aineistossa on suuri. Nuorten osuus on aineistossa kaikkein pienin ja tämä onkin ollut tutkimuksen kannalta toivottava painotus. Pienten lasten kohdalla lapsen kohdistuvan riskin arviointi on erityisen tärkeää, koska he ovat täysin riippuvaisia vanhempansa hoivasta. Tällaisissa tapauksissa lapsen kohdistuvan riskin arviointi on myös käsitteellisesti lähempänä angloamerikkalaista merkitystä.

Taulukko 2. Palvelutarpeen arvioinnissa olevien lasten ikäjakauma (N=28)

Lapsen ikä	N
0-3 v.	8
4-7 v.	8
8-12 v.	7
13-17 v.	5
Yhteensä	28

Ohjelma antaa palvelutarpeen arvioinnin kirjalliselle yhteenvedolle valmiit otsikot, joita sosiaalityöntekijä voi muokata vapaasti. Yhteenvedoissa näyttää olevan melko selkeä ja yhdenmukainen rakenne. Yhteenvedojen ensimmäisessä kappaleessa käydään arvioinnin taustatiedot, joilla tarkoitetaan yleisiä perhettä koskevia tietoja, kuten perherakenne, huoltaja- ja henkilötietoja. Toisessa kappaleessa esitellään tulosyö, jolla tarkoitetaan lastensuojeluilmoitusta, jonka perusteella palvelutarpeen arviointi on aloitettu.

Arvioinnin aloittava lastensuojeluilmoitus on kaikissa arvioinneissa kopioitu suoraan tähän kohtaan järjestelmään kirjatusta lastensuojeluilmoituksesta. Useimmissa yhteenvedossa on tulosyön kohdassa tiivistetty myös mahdollisten aiempien arviointien määrä sekä mahdollinen avohuollon asiakkuuden ajankohta.

Kolmantena arvioinnin kirjallisen yhteenvedon kappaleena on selvittelytyön kulku, jossa kuvataan tiivistetysti arviointiin liittyvä työskentely, kuten puhelut ja tapaamiset. Neljännessä kappaleessa käydään läpi perheen tuen tarpeen ja voimavarat, jonka alle on tyypillisesti kopioitu kirjaukset vanhempien tapaamisista ja puheluista. Tämä kappale on yleensä yhteenvedon laajin osuus. Tästä eteenpäin yhteenvedojen välillä esiintyy paljon vaihtelua. Viidennessä kappaleessa on kirjattu lapsen näkemys, joka on usein jätetty pois, mikäli lasta ei ole tavattu kahden kesken. Yhteenvedoissa esiintyy vaihtelevasti otsikkotasolla vanhempien näkemys ja mielipide, mikä ei tarkoita sitä, etteikö sitä olisi avattu arvioinnin yhteenvedossa.

Kaikissa arvioinnin kirjallisissa yhteenvedoissa on loppupuolella arviointia kokoava kappale, jonka otsikko hieman vaihtelee, mutta yhteenvedo ja johtopäätökset on melko tyypillinen otsikko. Tässä käytäntönä vaikuttaa olevan referoida koko palvelutarpeen arvioinnin prosessia ja sen analysointi nousi keskeiseksi argumentaatioanalyysin

kannalta. Kirjallisen yhteenvedon lopussa on vielä omia kappaleita, joissa on yhteenvedon laatijoiden nimet ja yhteystiedot sekä yhteenvedon jakelu, jonka kohteena ovat yleensä vain lapsen huoltajat.

4.3 Toulminin mallin tieteenfilosofiset lähtökohdat

Retoriikalla tarkoitetaan oppia puhetaidosta ja suostuttelusta kielen keinoin. Retoriikka ja siihen liittyvä puhetaito olivat Antiikin filosofien kiinnostuksenkohteita. Platonin teoksissa argumentaatio on pääroolissa, koska dialogeissa tarkastellaan väitteiden perusteluja. Aristoteles kehitti edelleen retoriikan tutkimusta ja systematisoi vaikuttavan argumentoinnin keinoja. Antiikissa retoriikan nähtiin soveltuvan parhaiten moraalisten ja esteettisten seikkojen arviointiin ja sen ajateltiin erovan filosofisesta dialektiikasta, jolla katsottiin olevan mahdollista saavuttaa varmaa tietoa. (Haapanen, 1996, s. 23–27.) Aristoteleen filosofisen päättelyn ytimessä oli syllogismi. Aristoteles näki, että mikäli päättely on pätevää ja premissit tosia, on johtopäätös väistämättä totta. Paikkaansa pitämättömistä premisseistä voidaan tehdä loogisesti oikeita päätelmiä, mutta tällöin johtopäätös ei ole tosi. (Perelman, 1996, s. 7–8.)

Akateeminen kiinnostus retoriikkaa kohtaan alkoi uudelleen 1950 –luvulla. Ilmiö liittyy ”retoriseen käänteeseen”, jolla tarkoitetaan tieteellisen tiedonmuodostuksen suhteellistumista ja tieteen auktoriteetin murenemistä. Retorisessa käänteessä myös tieteen nähtiin olevan argumentaatiota, joka perustuu akateemisen ”yleisön” vakuuttamiseen totuudesta. (Palonen & Summa, 1996, s. 7.) Perelmanin näkemys Aristoteleen dialektisestä päättelystä tiivistää hyvin retorisen käänteen ytimen. *”Aristoteleen mukaan päättelyä voidaan pitää dialektisena, kun sen premisseinä on yleisesti hyväksytyjä mielipiteitä, joiksi hän määrittelee jokaisen tai useampien filosofien – ts. kaikkien, enemmistön tai arvostetumpien ja kuuluisimpien – hyväksymät mielipiteet.”* (Perelman, 1996, s. 8.) Perelman näkeekin kaiken tieteellisen tiedon – myös matemaattisten ja fysikaalisten totuuksien – perustuvan argumentaatioon, koska niiden päättelyn premissit perustuvat pohjimmiltaan matemaatikkojen ja fyysikkojen hyväksyntään.

Uusi retoriikka jaetaan tyypillisesti kolmeen alalajiin argumentaatiotutkimuksen kiinnostuksen painopisteen mukaan. Ensimmäisessä tasossa ollaan kiinnostuneita vaikuttamisen keinoista suhteessa yleisöön. Toisessa tasossa tarkastelun kohde on ensisijaisesti argumentaation sisällön tutkiminen ja kolmannessa ns. trooppiretoriikassa ollaan kiinnostuneita kielikuvista, kuten metaforista. (Palonen & Summa, 1996, s. 7–11.)

Toulminin argumentaatioanalyysi kuuluu tekstin formaalista logiikkaa painottavaan uuden retoriikan osa-alueeseen, jonka toisena merkittävimpanä edustajina pidetään Perelmania. Molemmat ajattelijat näkevät pelkästään formaaliin logiikkaan perustuvat keinot argumentaation analysoinnissa riittämättöminä. He näkevät retoriikan tutkimuksessa keskeisenä kontekstin, jossa argumentaatio tapahtuu. Toulmin kuvaa kontekstin vaikutusta kenttäriippuvuuden (field-dependent) käsitteen avulla ja viittaa sillä siihen, että argumentaation pätevyys riippuu argumentaatiokentän sisäisistä vaatimuksista. (Summa, 1996, s. 62–81.)

Tieteenfilosofisesti Perelman ja Toulmin nojaavat sosiaaliseen konstruktivismiin. Näkisin, ettei näiden teoreetikkojen ajattelun taustalla ole ns. jyrkkä konstruktivismi ja postmoderni tietokäsitys, jossa relativistiseen totuuskäsitykseen perustuen nähdään jokainen tulkinta todellisuudesta yhtä hyvänä. Heidän totuuskäsityksensä nojaa nähdäkseni kriittisen realismiin totuuskäsitykseen (ks. Pekkarinen & Tapola-Haapala, 2009, s.183–205). Argumentaatiolla pyritään lähestymään totuutta sitä välttämättä saavuttamatta, koska todellisuuden nähdään olevan saavuttamaton ja sitä koskevien havaintojen perustuvan tulkintoihin. Kuitenkaan kaikki tulkinnat todellisuudesta eivät ole yhtä hyviä ja tulkintojen pätevyyttä voidaan arvioida vertaamalla niitä toisiinsa sekä tarkastelemalla argumentaation pätevyyttä.

Toulminin ja Perelmanin käsitykset siitä, miten argumentaatiota analysoidaan kontekstisidonnaisuuden näkökulmasta, eroavat jonkin verran toisistaan. Perelman erittelee erilaisia argumentaatio- ja retorisia keinoja, joiden avulla argumentaatiota voidaan analysoida (Perelman, 1996, s. 57–61). Toulminin mielestä esimerkiksi taidetta koskeva argumentaatio on luonteeltaan aivan erilaista kuin vaikkapa fysiikan tai matematiikan tieteenalojen argumentaatio. Hänen mukaansa argumentaation logiikkaa ja päättelyn pätevyyttä voidaan analysoida ainoastaan sen oman kentän sisällä.

Argumentaation tutkimus edellyttää kentän argumentaation tuntemusta, jonka perusteella voidaan arvioida päättelyn pätevyyttä. (Toulmin, 2015, s. 55–58; Summa, 1996, s. 74–77.) Työkokemukseni palvelutarpeen arvioinnista ja arvioinnin kentän tuntemus on Toulminin ajatusten mukaan tutkimuksen kannalta vahvuus.

4.4 Toulminin mallin soveltaminen analyysissa ja taustatiedon erittely

Asiakirjoihin perustuvan yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen on nähty eroavan kahden keskeisen tekijän perusteella. Ensinnäkin osassa tutkimuksia otetaan huomioon dokumenttien laatimisen konteksti ja osassa niitä tulkitaan huomioimatta kontekstia. Toisen merkittävän eron on nähty liittyvän siihen, nähdäänkö tekstin kuvaavan todellisuutta vai ymmärretäänkö todellisuuden rakentuvan teksteissä. (Kääriäinen, 2003, 14–15.)

Tässä tutkimuksessa tulkiten argumentaatiota ottaen huomioon argumentaation kontekstin. Sovellan tutkimuksessa Toulminin mallia palvelutarpeen arvioinnin prosessia mukaillen ja tutkimusasetelmassa argumentaation lähtötieto, taustatieto ja johtopäätös ovat valmiiksi määriteltä. Tutkimuksen aineistona olevien asiakirjojen oletan ainakin suurimmaksi osaksi kuvaavan todellisuutta, joten en tarkastele sitä, miten todellisuutta rakennetaan teksteissä. Ymmärrän todellisuuden olevan ainakin osin objektiivisena ja ajattelen lapsiperheiden sosiaalisten ongelmien olevan jossain määrin objektiivisia. Ne ovat siis olemassa riippumatta siitä, onko perhe lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnissa.

Argumentaatioanalyysillä voitaisiin toki hyvin tarkastella sosiaalityöntekijöiden vallankäyttöä, jolloin tarkasteltaisiin retorisia keinoja ja kielellisiä määrittelyjä, joilla sosiaalityöntekijät tuottavat riskiperheitä palvelutarpeen arvioinnissa. Tällaista näkökulmaa on kuitenkin sovellettu viime vuosikymmeninä erittäin paljon yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, joten halusin tähän tutkimukseen hieman toisenlaisen näkökulman. Lähestymistapani tarkoituksena ei ole kiistää sosiaalityöntekijän määrittelyvaltaa ja kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentavaa luonnetta, mutta sen tarkastelu ei ole tutkimuksen painopisteenä. Tutkimuksen päätarkoituksena on tarkastella lapsen kohdistuvan riskin arviointia toteutuneena viranomaistoimintana, eikä siihen voitaisi vastata riskipuheen tuottamista koskevalla

tarkastelulla. Vallankäyttöä korostavassa näkökulmassa riskit nähtäisiin enimmäkseen sosiaalityöntekijän kielellisenä määrittelyvalta.

Tässä tutkimuksessa pidän argumentaation lähtötietona (D) arvioinnin aloittavan lastensuojeluilmoituksen tietoja. Toulminin argumentaatiomallissa olevan argumentaation taustatiedon (B) tulkitsemisen olevan palvelutarpeen arvioinnin taustalle hankittua tietoa sekä aiempaa olemassa olevaa asiakirjatietoa. Arvioinnin lopputulos on Toulminin mallin johtopäätös (C). Perustelu (W) tarkoittaa sitä, miten johtopäätös perustellaan lähtötiedosta johtopäätökseen. Perustelussa voidaan käyttää arvioinnin aikana hankittua tai aiempaa asiakirjatietoa taustatietona. Mikäli argumentoija pohtii ja erittelee niitä seikkoja, jotka ovat hänen johtopäätöstään vastaan, nämä ovat argumentaation tarkennuksia (Q). Mikäli hän epäilee omaa johtopäätöstään, tällaisen pohdinnan tulkintaan olevan johtopäätösten varauksia (R).

Lastensuojelun argumentaatiota on joskus tulkittu niin, että varausten ja tarkennusten käyttäminen kertoo argumentaation moniulotteisuudesta ja siten myös korkeasta laadusta (Benbenishty ym., 2003). Nähdäkseni palvelutarpeen arviointien johtopäätöksiä arvioitaessa ei voida tehdä tällaista oletusta, koska siinä on otettava huomioon arvioinnin aloittavan lastensuojeluilmoituksen vakavuus. Argumentaation moniulotteisuutta ei voida pitää palvelutarpeen arvioinnin itseisarvona, koska argumentaation lähtö- ja taustatiedon tarkkuus saattavat vaihdella hyvin paljon. Mikäli argumentaation lähtö- ja taustatieto ovat yksiselitteisiä ja vakavia, johtopäätökset voidaan perustella ilman varauksia ja todennäköisyysarvioita.

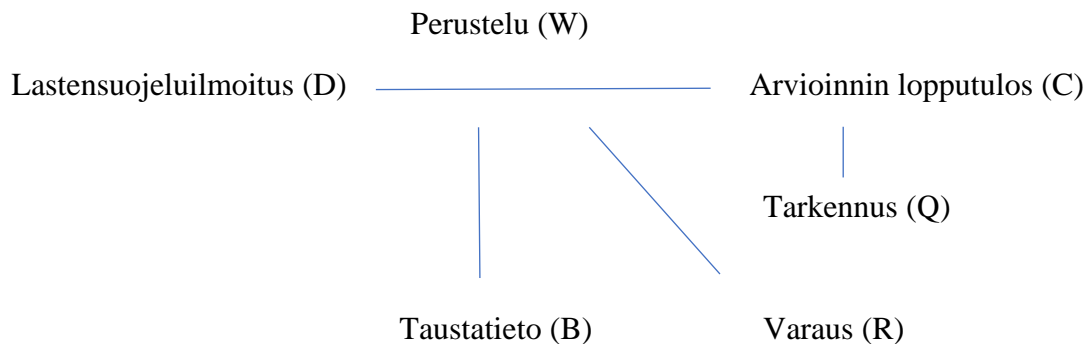
Tässä tutkimuksessa tulkitsemisen aiempien lasta koskevien lastensuojeluilmoitusten ja mahdollisten aiempien palvelutarpeen arviointien olevan argumentaation taustatietoa riippumatta siitä, käyttäkö sosiaalityöntekijä niitä palvelutarpeen arvioinnin argumentaatiossa. Tämä ei ole ristiriidaton ratkaisu, koska aiemman viranomaistiedon voitaisiin ajatella olevan myös argumentaation lähtötietoa. Lähtötiedon rajaaminen lastensuojeluilmoitukseen on kuitenkin tutkimusasetelman kannalta perusteltua, koska tällöin argumentaation johtopäätöksen perustelua tarkastellaan ainoastaan suhteessa arvioinnin aloittavaan lastensuojeluilmoitukseen.

Perustelua ei nähdäkseni voida tarkastella suhteessa kaikkeen aiempaan viranomaistietoon, koska tällaisen tiedon merkityksen ei voida ajatella olevan yleisesti jaettu sosiaalityöntekijöiden parissa. Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijöiden välillä havaittiin olevan huomattavia eroja suhtautumisessa aiempaan viranomaistietoon. Osa sosiaalityöntekijöistä näki aiemman viranomaistiedon merkityksellisenä, mutta osa ajatteli, ettei arvioinnin alussa tulisi olla mitään ennakoasennetta asiakkaan tilanteesta. (Ojaniemi & Rantajärvi, 2010, s. 224–243.) Määrittelemällä aiempi viranomaistieto argumentaation taustatiedoksi, voidaan sen merkitystä arvioida helpommin osana argumentaatiota koskevaa analyysia.

Tutkimuksessa määritelty argumentaation taustatieto koostui suuresta määrästä asiakirjatietoa. Tutkimuksessa palvelutarpeen arvioinnin aikana hankittua tietoa oli paljon, koska se koostui monesta tiedonlähteestä. Taustatiedon määrää lisäsi joissain arvioinneissa useammat palvelutarpeen arvioinnit. Näin ollen oli perusteltua tarkastella aluksi argumentaation taustatietoa taulukoiden sitä sen mukaan, mistä lähteistä se koostuu ja kuinka laajasti sitä on kerätty arvioinnin taustalle. Tällaista menetelmää kutsutaan useimmiten sisällönerittelyksi, koska sisällönanalyysi viittaa tekstin laadulliseen, merkitystä korostavaan analyysitapaan. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, s. 88–90.)

Taulukoinnissa tarkastelin arvioinnin aikana toteutuneita vanhempien tapaamisia, lapsen omia tapaamisia, viranomaistiedon keräämisen laajuutta sekä kumulatiivisen tiedon, kuten aiempien lastensuojeluilmoitusten ja palvelutarpeen arviointien osuutta arvioinnin taustalla. Taulukoinnin avulla oli mahdollista todeta, oliko palvelutarpeen arvioinneissa jotain tyypillistä tapaa kerätä lasta koskevaa tietoa sekä tarkastella argumentaation taustatiedon määrällistä eroa. Taulukosta näin tiivistetysti lasten tapaamisten toteutumisen ja näin pystyin arvioimaan lapsen osallisuutta arvioinneissa. Taulukon avulla pystyin myös havaitsemaan, oliko aiempien palvelutarpeen arviointien määrällä vaikutusta palvelutarpeen arvioinnin argumentaation taustatiedon hankinnan laajuuteen. Päädyin tutkimuseettisistä syistä siihen, etten esitä tällaista taulukkoa. Seuraavassa kuviossa esitän Toulminin mallin soveltamisen tutkimuksessa.

Kuvio 1. Toulminin mallin soveltaminen tutkimuksessa

4.5 Tutkimuseettinen pohdinta

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa dokumenttien merkitys on aina ollut keskeinen ja tutkimuksessa on perinteisesti käytetty tilastoja, elämäkertoja ja organisaatioiden dokumentteja (Kääriäinen, 2003, s. 14–15). Tästä huolimatta sosiaalityön asiakaskertomukset eivät ole olleet kovin tavanomainen tutkimusaineisto sosiaalityön tutkimuksessa. Tämä on sinänsä hieman yllättävää, koska aineistoa tuotetaan sosiaalityössä asiakastyötä koskevien kirjausten muodossa koko ajan. Sosiaalityön asiakaskertomusten on sanottu muodostavan aarreaitan, josta kovin moni ei toistaiseksi ole ollut kiinnostunut. (Kuusisto-Niemi ym., 2011, s. 258–259.) Osittain kyse voi olla aineistoon liittyvistä rajoituksista ja eettisistä ongelmakohdista, joihin asiakaskertomuksia käyttäessä joutuu välttämättä ottamaan kantaa. Niiden käyttämistä on pidetty ongelmallisena, koska ne on alun perin laadittu alkuperäistä tarkoitustaan varten, joka on asiakastyön dokumentointi. (Kääriäinen, 2003, s. 16–19.)

Lastensuojelun asiakirjojen käyttämiseen tutkimusaineistona liittyy monia tärkeitä huomioitavia seikkoja, joista keskeisin on tutkittavien asiakirjojen salassa pidettävyys. Sosiaalityön asiakastyötä koskee salassapidon velvollisuus ja dokumentointi on asiakastyön olennainen osa. Tutkimuksessa on pidettävä mielessä, että akateemisen tutkimuksen tulokset ovat julkisia ja punnittava tarkkaan tutkimuksella saavutettavaa hyötyä sosiaalityön ammatillisen kehittymisen kannalta. Sosiaalityön tutkimuksen ehdottomana vaatimuksena on, ettei se vahingoita asiakkaita. Tutkimukselle tulee olla hyvät perusteet, ja siitä täytyy olla hyötyä sosiaalityön akateemisille ja ammatillisille käytännöille. (Kuusisto-Niemi ym., 2011, s. 258–260.)

Akateemisen ihmisiä koskevan tutkimuksen eettisenä lähtökohtana pidetään ihmisarvoa ilmentäviä normeja, joista tärkeimmät ovat tutkittavien itsemääräämisoikeus, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat. Itsemääräämisoikeus tarkoittaa useimmiten sitä, että ihmisellä on oltava oikeus päättää osallistumisesta tutkimukseen, jossa käsitellään häntä koskevaa salassa pidettävää, usein sensitiivistä tietoa. Henkisen ja fyysisen vahingon välttäminen on tärkeä eettinen lähtökohta, joka on otettava tutkimuksessa huomioon. Tutkimuksen kannalta on otettava huomioon, ettei tutkimuksesta aiheudu tutkittavalle henkistä haittaa. Yksityisyys ja salassapito tarkoittavat yleensä sitä, että tutkijalla on oltava tutkittavan suostumus häntä koskevan arkaluonteisen tiedon käyttämiseen. Tämä onkin tyypillisesti ihmistieteellisen tutkimuksen lähtökohta. (Kuula, 2006, s. 44–47.)

Eräs tutkimukseen liittyvä eettinen ongelma on asiakkaan suostumuksen puuttuminen. Tässä tutkimuksessa käytetään lastensuojelun asiakirjoja, jotka ovat asianosaisjulkisia ja siten sivullisille salassa pidettävää tietoa. Tutkimusta varten tarvittava tieto on valmiina kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmässä ja sisältää EU:n tietosuojat-asetuksen mukaista henkilötietoa. Tietosuojalaki (31 §) antaa oikeuden käyttää tällaista salassa pidettävää asiakirjatietoa, mikäli se on tarpeen tutkimusta varten. Käytön edellytyksenä on tutkimussuunnitelma, tutkimusryhmä tai yhteyshenkilö. Tietoa saa käyttää ainoastaan tutkimusta varten ja sitä koskee salassapitovelvollisuus. Tutkimuksen raportoinnissa asiakkaat eivät saa olla tunnistettavissa tutkimuksesta ja tämän takaamiseksi tutkimuksessa esitetyt aineistositaatit eivät ole sanatarkkoja. Vahvistaakseni asiakkaiden tunnistamattomuutta olen poistanut sitaateista analyysin kannalta toissijaista tietoa koskevia lauseita.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen lapsiperheiden palvelutarpeen arviointeja, joiden avulla saadaan tietoa, jonka avulla voidaan kehittää arviointiprosessia. Nähdäkseni tällaisesta tiedosta on hyötyä sekä sosiaalityön ammatillisen kehittämisen että asiakkaiden oikeusturvan kannalta. Arvioin tutkimuksella saavutettavan hyödyn olevan niin suuri, että asiakkaiden salassa pidettävän aineiston käsitteleminen eettiset periaatteet huomioiden on perusteltua.

Olen saanut tutkimuksen kohteena olevalta kaupungilta tutkijatunnukset. Olen kerännyt ja tulostanut aineiston eräässä palvelutarpeen arvioinnin aluetoimistossa. Tulostettuani

olen pseudonymisoinut aineiston. Tutkimusaineiston keräämisen yhteydessä minun oli välttämätöntä käsitellä yksilöivää lasta koskevaa tietoa, kuten lasten nimiä ja henkilötunnuksia. Tutkimusaineiston keräämiseen liittyvää tiedonkeruuta voidaan tarkastella tutkijatunnusten lokitiedoista. Olen noudattanut näiden tietojen suhteen sosiaalityön ammattieettistä salassapitovelvollisuutta, joten tutkimusaineiston kerääminen ei ole ratkaisevasti ole eronnut lastensuojelun sosiaalityöstä muuten kuin siinä mielessä, ettei minulla olisi asiakassuhteen vuoksi ollut tarvetta tarkastella näitä tietoa.

Toinen tutkimuksen eettinen kysymys kytkeytyy sosiaalityöntekijöiden tunnistettavuuteen. Tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden työskentelyä, jonka ydinaluetta on arvioinnin argumentaatio. Tutkimusasetelman kannalta argumentaation taustatiedon raportointi on helppo toteuttaa siten, etteivät sosiaalityöntekijät tunnista itseään, mutta argumentaation tulosten esittelyssä on hankalaa varmistaa, etteivät sosiaalityöntekijät voisi tunnistaa itseään tutkimuksesta. Raportoinnin yhteydessä pyritään kiinnittämään huomiota siihen, etteivät sosiaalityöntekijät olisi tunnistettavissa aineistositaateista kielellisen ilmaisuasun perusteella. Tieteellisen tutkimuksen analyysia on kuitenkin välttämätöntä avata sen kriittisen luennan mahdollistamiseksi, joten on mahdollista, että sosiaalityöntekijä saattaa tunnistaa itsensä aineistositaateista.

Tutkimuksen kohteena olevan kaupungin lastensuojelun tietojärjestelmä on EU:n tietosuoja-asetukset täyttävä henkilörekisteri. Tutkimusluvan hakemisen yhteydessä olen täyttänyt EU:n tietosuoja-asetusten mukaisten henkilötietojen käsittelyyn liittyvän tietosuojalomakkeen, jota olen aineistoa hakiessani noudattanut. Saatuaani rajattua laajemmasta aineistosta sopivaksi arvioimani määrän, 28 kappaletta palvelutarpeen arviointia, tulostin kaikki lasta koskevat lastensuojeluilmoitukset ja palvelutarpeen arviot. Ryhmittelin jokaisen aineistossa olevan lapsen asiakirjat omaksi kokonaisuudekseen ja yhdistin ne toisiinsa paperiliittimillä. Tämän jälkeen numeroin aineiston juoksevin numeroin asiakastapauksiksi. Tämän jälkeen peitin kaikista asiakirjoista mustalla tussilla henkilötunnuksiset ja nimet sekä arvioinnin tehneiden sosiaalityöntekijöiden nimet. Tutkimuksen kannalta arvioin lapsen iän olevan olennaista tietoa, joten kirjoitin sen ennen henkilötunnusten mustaamista asiakastapausten numeron viereen.

5 Tulokset

5.1 Lähtötiedon vaihtelevuus argumentaatiossa ja johtopäätöksen rakenne

Tutkimuksen aineistossa argumentaation lähtötieto saatiin useimmiten viranomaisilta tai yksityishenkilöiltä ja vain kahdessa arvioinnissa argumentaation lähtötieto perustui vanhemman yhteydenottoon ja yhdessä nuoren yhteydenottoon. Eräänä syynä tähän painotukseen on sosiaalihuoltolain mukaisten pyyntöjen palvelutarpeen arvioimiseksi rajaaminen tutkimuksen ulkopuolelle, koska riskin arviointi ei ole niissä niin keskeistä ja kiinnostavaa. Vanhempien yhteydenotot pyritään useimmiten kirjaamaan pyyntöinä palvelutarpeen arvioimiseksi, mikäli niihin ei liity lastensuojelullista riskiä esimerkiksi etävanhemman kodin olosuhteiden perusteella.

Argumentaation lähtötietona (D) olevassa lastensuojeluilmoituksessa tuodaan määritelmällisesti esiin huolta lapsen olosuhteista. Argumentaation analysoinnin kannalta lähtötieto (D) näytti olevan pääosin sellaista, jossa huolet olivat löydettävissä selkeästi. Suurimmasta osasta lastensuojeluilmoituksia oli mahdollista löytää argumentaation lähtötieto ja lastensuojelullinen riski, johon ilmoitus liittyi (ks. taulukko 1). Lähtötiedossa oli argumentaatioanalyysin kannalta kuitenkin muutamia ongelmia. Vaikka lapseen kohdistuva riski olisi lähtötiedossa löydettävissä, oli lähtötieto paikoitellen ristiriitaista tai epäluotettavaa. Esitän kolmen aineistoesimerkkien avulla esimerkin ristiriitaisesta lähtötiedosta, epäluotettavasta lähtötiedosta sekä selkeästä lähtötiedosta.

Esimerkkinä ristiriitaisesta lähtötiedosta (D) voidaan pitää tilannetta, jossa kaksi viranomaista ilmoittaa samasta tilanteesta erilaisen kuvauksen ja nämä kuvaukset on liitetty samaan lastensuojeluilmoitukseen.

Hätäkeskuksen ilmoitus klo 1:53. Helsinki [osoite] partio [tunnus] matkalla kohteeseen. Asunnossa tappelu menossa, taustalla kuuluu pienen lapsen itkua.

Poliisista [sukunimi] soitti sosiaalipäivystykseen klo 3:40. Poliisi kertoi, että paikalla asunnossa oli ollut paljon ihmisiä, mutta kukaan ei ollut suostunut kertomaan mitä oli tapahtunut. Poliisin mukaan mitään tappelun jälkiä ei ollut, ainoastaan kovaäänistä keskustelua heidän mennessä paikalle. Poliisille jäänyt käsitys, että paikalle oli kutsuttu

ulkopuolinen henkilö selvittämään perheen aikuisten välejä. Poliisin mukaan kaikki lapset nukkuivat.

Esimerkistä on suhteellisen helppo löytää lapsen kohdistuva riski, joka on vanhempien väliselle väkivallalle altistuminen. Argumentaation lähtötietona (D) voidaan pitää vanhempien välistä väkivaltaa, mutta lähtötieto on ristiriitaista, koska hätäkeskuksen antama tieto on erilainen kuin poliisin antama kuva perheen tilanteesta. Palvelutarpeen arvioinnin argumentaatiota vaikeuttaa lähtötiedon ristiriitaisuus.

Vähemmän luotettavasta lähtötiedosta (D) voidaan pitää seuraavaa aineistoesimerkkiä.

Nimetön ilmoittaja soitti [aluetuomiston] päivystykseen. Ilmoittajan mukaan osoitteessa [XXX] (ovessa lukee [sukunimi]) asuu paljon eri-ikäisiä lapsia. Ilmoittajan mukaan lapset ovat huonokäyttöisiä toisiaan eikä perheen lapsia kovin usein vaihdeta vaan he saavat olla keskenään. Perheen asunnosta kuuluu myös usein huutoa ja riitoja. Ilmoittajan mukaan molemmat vanhemmat ovat myös riidanhaluisia. Ilmoittaja on lisäksi huolissaan vanhempien mahdollisesta päihteidenkäytöstä, mutta hän ei ole nähnyt vanhempien käyttävän muuta kuin tupakkaa.

Lastensuojelullisia huolenaiheita on esitetty useita ja ne liittyvät ainakin lasten valvontaan, vanhempien kasvatuksellisiin ongelmiin, vanhempien keskinäisiin riitoihin ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen naapurien kanssa sekä vanhempien päihteidenkäyttöön. Lähtötiedon tekee epäluotettavaksi lastensuojelullisten huolenaiheiden suuri määrä ja osin spekulatiivinen tieto, eikä kaikkia lähtötiedossa olevia seikkoja (kuten lasten käyttäytyminen muita lapsia kohtaan) voida suoraan pitää lastensuojelullisena riskinä. On vaikea sanoa, voiko argumentaatiolta edes edellyttää, että kaikkia näitä huolenaiheita selvitettäisiin taustatiedon avulla ja otettaisiin kantaa niiden olemassaoloon.

Kolmantena aineistoesimerkkinä esitän selkeän lähtötiedon, jonka perusteella aloitetun arvioinnin argumentaation tutkiminen on lähtötiedon valossa mielenkiintoista ja mahdollista. Ilmoitus on tehty lapsen koululta.

[Lapsen nimi] löi toista lasta. Kun selvitettiin asiaa, kysyin, että ei sinulle varmastikaan ole kotona opetettu, että toista lyödään, kun harmittaa. [Lapsen nimi] totesi, että kyllähän isäkin lyö häntä. Kysyin,

että onko tuo totta ja hän sanoi, että on. Otin asian esille isän kanssa ja hän myönsi, että kyllä hän on joskus lyönyt.

[Lapsen nimi] on vilkas lapsi, jolla on haasteita keskittymisessä. Hän on fyysisesti levoton ja hänellä on vaikeuksia noudattaa annettuja ohjeita. Opillisesti hän on ikätasoinen.

[Lapsen nimi] pidetään hyvää huolta. Hänen kanssaan harrastetaan, hänellä on puhtaat vaatteet, läksyistä huolehditaan ja hän käy koulua säännöllisesti.

Tämän aineistoesimerkin lastensuojelullinen riski liittyy lapseen kohdistuvaan väkivaltaan ja vastaa siten aineiston esimerkeistä selkeimmin angloamerikkalaisen riskin käsitettä. Lähtötiedossa (D) lapsi on kertonut opettajalle vanhemman häneen kohdistamasta väkivallasta, joka on aktiivista kaltoinkohtelua. Lähtötiedossa (D) kuvataan lisäksi lapsen käytösongelmia koulussa ja tarkennetaan sitä, ettei lapsen tilanteesta ole laajempaa huolta. Tällaisen arvioinnin argumentaation perustelua voidaan analysoida selkeän lähtötiedon näkökulmasta.

Näiden kolmen aineistoesimerkin avulla olen halunnut tuoda esiin, että argumentaation lähtötieto (D) vaihteli sen selkeyden ja luotettavuuden näkökulmasta. Sen sijaan argumentaation johtopäätöksessä (C) ei ollut tällaista vaihtelevuutta ja se oli helposti löydettävissä yhteenvedon kokoavan kappaleen loppupuolelta. Argumentaation johtopäätös (C) oli yhden tai korkeintaan muutaman lauseen pituinen. Seuraavassa aineistoesimerkissä on esitetty eräs argumentaation johtopäätös (C).

Palvelutarpeen arvion aikana ei ole todettu tarvetta perhesosiaalityön tai lastensuojelun asiakkuudelle. Palvelutarpeen arviointi päättyy.

Argumentaation lähtötiedon vaihtelevuus ja johtopäätöksen selkeä rakenne eivät ole kovin yllättäviä havaintoja. Arvioinnin ja argumentaation prosessin voidaan ajatella olevan työskentelyä usein ristiriitaisesta ja epäluotettavasta lähtötiedosta kohti johtopäätöstä. Argumentaation johtopäätöksen on oltava yksiselitteinen ja selkeä, ja tällaisena se tämän tutkimuksen aineistossa näyttäytyikin.

5.2 Argumentaation taustatiedon määrä ja merkitys

Tarkastelin palvelutarpeen arviointien argumentaation taustatietoa aluksi tiedon hankinnan näkökulmasta. Taustatiedossa vanhempien näkemys lapsen tilanteesta näytti olevan keskeisessä roolissa. Kaikkien aineiston palvelutarpeen arviointien taustatiedoksi oli hankittu vanhempien näkemys lapsen tilanteesta haastatteleamalla vanhempia. Taustatiedoksi oli pyritty saamaan molempien vanhempien näkemys huolimatta siitä, asuiko lapsi molempien vai toisen vanhemman kanssa. Vanhempia haastateltiin useimmiten toimistotapaamisilla ja jossain määrin myös kotikäynnillä. Muutamassa arvioinnissa vanhempia haastateltiin vain puhelimitse. Aineistossa ei esiintynyt sellaista vanhempien vastentahtoisuutta, jonka vuoksi lapsen tilannetta ei olisi voitu selvittää vanhempien kanssa keskustellen.

Palvelutarpeen arvioinneista näytti puuttuvan systemaattinen tiedonhankinnan malli ja sosiaalityöntekijän harkinta oli taustatiedon hankinnassa merkittävä. Viranomaisen ollessa ilmoittajana, oli sosiaalityöntekijä usein puhelimitse yhteydessä ilmoittajaan saadakseen lisätietoa lapsen tilanteesta. Pienessä osassa arvioinneista sosiaalityöntekijä oli useampaan viranomaiseen yhteydessä lapsen tilanteen selvittämiseksi, mutta noin puolessa arvioinneista taustatieto koostui ainoastaan vanhemman ja lapsen näkemyksestä.

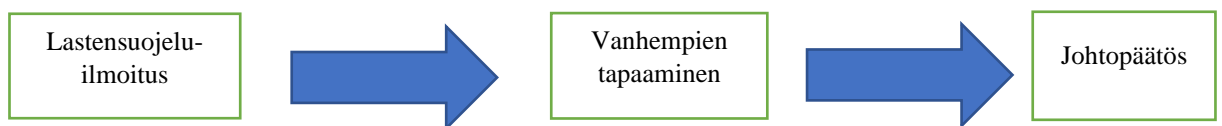
Lapsen näkemys omasta tilanteestaan oli melko vähäisessä roolissa argumentaation taustatiedon keräämisessä. Hieman toisesta näkökulmasta voidaan sanoa, että lapsen osallisuus palvelutarpeen arvioinneissa oli melko huonolla tasolla, koska lapsen oma tapaaminen oli järjestetty alle puolessa arvioinneista. Lapsi kuitenkin nähtiin suurimassa osassa palvelutarpeen arviointeja, esimerkiksi kotikäynneillä, jossa havainnoitiin perheen vuorovaikutusta. Joskus lasta tavattiin toimistolla vanhempiensa kanssa, vaikka varsinaista omaa tapaamista ei järjestetty. Osin lasten omien tapaamisten vähyyttä selitti aineiston ikäjakauma (taulukko 2), josta nähdään, että aineiston kahdeksassa arvioinnissa lapsi oli kolmevuotias tai sitä nuorempi. Näin pienten lasten itsenäinen tapaaminen ja luotettava tiedonsaanti on erittäin haastavaa.

Monissa arvioinneissa lapsen oma tapaaminen oli jätetty väliin, mutta lasta koskevaa tietoa oli hankittu muilta viranomaisilta, kuten lapsen hoitotahoilta ja päiväkodista.

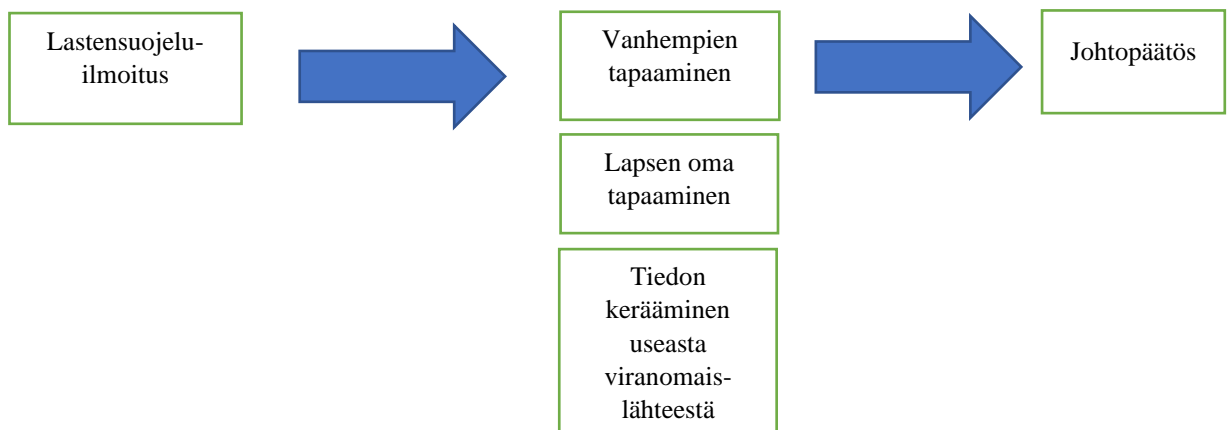
Tämä voi olla perusteltua, koska yhteistyötahoilla saattaa olla tärkeää tietoa lapsen tilanteesta. Aineistossa oli mukana myös muutama arviointi, jossa sivuutettiin lapsen oma tapaaminen perustelematta, vaikka se olisi lapsen iän perusteella ollut täysin mahdollinen ja tarpeellinen kokonaiskuvan saamiseksi.

Aineiston argumentaation taustatiedon hankintaa koskevan analyysin perusteella voidaan todeta, että palvelutarpeen arvioinnissa ei ole mitään tyypillistä toimintatapaa, vaan sosiaalityöntekijät käyttivät paljon harkintavaltaa sen suhteen, kuinka laajasti he keräsivät tietoa lapsen tilanteesta. Taustatiedon keräämisen voidaan todeta nojaavan selvästi vanhempien haastatteluun. Melko tyypillistä on selvittää lisäksi muiden viranomaisten näkemyksiä lapsen tilanteesta ja tyypillisimmin ollaan yhteydessä viranomaisasemassa olevaan ilmoittajaan. Seuraavassa kuviossa on esitetty ääripäät aineistossa esiintyvien palvelutarpeen arviointien tiedonhankinnassa. Suuri osa arvioinneista sijoittuu johonkin näiden välille.

Kuvio 2. Suppean argumentaation taustatiedon hankinnan malli palvelutarpeen arvioinnissa (N=3)

Kuvio 3. Laaja argumentaation taustatiedon hankinnan malli palvelutarpeen arvioinnissa (N=3)

Argumentaation taustatiedon näkökulmasta toinen merkittävä seikka oli aiemman lasta koskevan tiedon merkitys. Aineiston palvelutarpeen arvioinneista miltei puolessa ei ollut lainkaan aiempia lastensuojeluilmoituksia ja yli puolessa (18 asiakastapauksessa) ei ollut tehty aiempia palvelutarpeen arviointeja. Näistä arvioinneista osassa oli aiempia lastensuojeluilmoituksia, mutta niiden perusteella ei ollut aloitettu arviointia. Arviointien ja lastensuojeluilmoitusten kohdalla on tosin otettava huomioon kaupunkien erilliset tietojärjestelmät, jonka vuoksi lastensuojelun tiedot eivät automaattisesti ole saatavilla edes pääkaupunkiseudulla. Lasta koskevia tietoja täytyy erikseen pyytää aiemmasta asuinkunnasta ja tämä aiheuttaa ongelmia kumuloituvan lasta koskevan tiedon käytettävyyteen palvelutarpeen arvioinnissa.

Muutamassa palvelutarpeen arvioinnissa aiempia lastensuojeluilmoituksia oli lähes koko lapsen eliniältä ja aiempia palvelutarpeen arviointeja oli enimmillään kuusi kappaletta. Tällöin oli tärkeä tutkia, miten kumulatiivinen lasta koskeva tieto otettiin huomioon palvelutarpeen arviointien argumentaatiossa. Useita aiempia palvelutarpeen arviointeja saattaa osittain selittää lapsen muuttunut tilanne, ja esimerkiksi vanhemmat olivat voineet erota, joka oli voinut (ainakin hetkellisesti) poistaa lapsen suojelun tarpeen. Tällöin aiempien lasta koskevien tietojen soveltaminen arviointiprosessiin ja niiden käyttäminen argumentaatiossa saattoi olla hankalaa. On muistettava, että taustatiedon (B) olemassaolo ei välttämättä tarkoita sitä, että sitä käytettäisiin argumentaatiossa.

5.3 Varausten ja tarkennusten rooli johtopäätöksissä

Tutkimuksessa argumentaation johtopäätösten (C) yhteydessä esiintyi melko säännönmukaisesti argumentaation varauksia (R). Argumentaation varauksia ei esiintynyt jokaisen arvioinnin argumentaation johtopäätöksissä (C), enkä löytänyt niiden olemassaoloon säännönmukaisuutta.

Argumentaation varaus (R) liittyi useimmiten lapsen tilanteen muuttumiseen. Palvelutarpeen arvioinnin ajateltiin perustuvan lapsen tämänhetkiseen tilanteeseen ja jos lapsen tilanne jollain tavalla muuttuu, on lapsen tilannetta arvioitava uuden tiedon valossa. Tällöin tehdään uusi palvelutarpeen arviointi. Uusi lähtötieto (D) voi

määritelmällisesti tulla neljästä lähteestä – vanhemmilta, lapselta itseltään, yksityishenkilöiltä tai viranomaiselta. Vanhemman antamaan lapsen tilannetta koskevaan uuteen tietoon perustuvaa argumentaation varausta (R) on kuvattu seuraavassa aineistoesimerkissä.

Palvelutarpeen arviointi päätetään eikä aloiteta lastensuojelun asiakkuutta. Mikäli vanhemmilla herää jatkossa huolta lapsen/perheen tilanteesta, voi yhteyttä ottaa allekirjoittaneeseen tai [toimipisteen nimi] lastensuojelun päivystykseen (ma-pe 8:15-16).

Toisessa varaustyyppissä varaus (R) liittyy uuden perheen ulkopuolelta tulevan tiedon vastaanottamiseen. Tästä seuraava aineistoesimerkki.

Jos [lapsen nimi] vastaanotetaan uusia lastensuojeluilmoituksia, tulee arvioida perheen palvelutarve uudelleen.

Aineiston argumentaatioissa on paikoitellen käytetty varauksia (R) hyvin monipuolisesti ja luovasti. Osassa palvelutarpeen arviointien argumentaation johtopäätöksiä (C) varaukset (R) kohdistuivat sekä vanhempien antaman uuden tiedon että uuden viranomaistiedon vastaanottamiseen, jolloin argumentaation voidaan ajatella olevan Toulminin mallin näkökulmasta monipuolista ja rikasta. Eräs mielenkiintoinen argumentaation varaus (R) hyödynsi taitavasti muiden ilmoitusvelvollisten toimijoiden pitkäkestoisia asiakassuhteita.

Isällä on kontakti sekä psykiatrian että päihdepoliklinikalle, joissa tuen tarpeen on arvioitu olevan pitkäaikaista. [...] Päihdepoliklinikan kanssa on sovittu, että mikäli päihdearviointi ei toteudu (esimerkiksi ajat jäävät käyttämättä), ovat he yhteydessä lapsiperheiden palvelutarpeen arviointiin mahdollisen uuden palvelutarpeen arvioinnin käynnistämiseksi. Lisäksi psykiatrian poliklinikka on yhteydessä lapsiperheiden palvelutarpeen arviointiin, mikäli hoito ei toteudu sovitusti ja suunnitelmallisesti.

Tällaisella argumentaation varauksella voitiin jättää lastensuojelun avohuollon asiakkuus käynnistämättä niissä tapauksissa, joissa sosiaalityöntekijä oli arvioinut lastensuojelun riskin olevan olemassa, mutta ei niin korkeaksi, että arvioinnin perusteella olisi syytä välittömästi aloittaa lastensuojelun asiakkuus.

Yhteenvedona argumentaation varauksista (R) voidaan sanoa, ettei suuressa osassa varauksia ollut varmastikaan kyse siitä, että omaa johtopäätöstä (C) olisi eksplisiittisesti pohdittu kriittisesti vaan enemmänkin totutusta tavasta liittää arvioinnin loppuun fraasi, jossa kehoitetaan ottamaan tarvittaessa yhteyttä lastensuojelun päivystysnumeroon. Toisaalta mikäli sosiaalityöntekijä näki perheen olevan autettavissa peruspalveluilla, ei argumentaation johtopäätöksissä (C) aina ollut varauksia. Tällöin voitiin ajatella sosiaalityöntekijän jättäneen varauksen (R) tarkoituksella pois johtopäätöksistä (C) olleessaan melko varma siitä, ettei lapsi tarvitse lastensuojelun asiakkuutta. Mutta kuten sanottu, argumentaation varauksia (R) puuttui argumentaation johtopäätöksistä myös argumentaation perustelun (W) ollessa taustatiedon (B) valossa niin hataraa, että niitä olisi argumentaation uskottavuuden näkökulmasta voinut olla tarpeen käyttää. Tällaisesta on hankala antaa aineistoesimerkkiä, koska varauksen (R) esittäminen ilman taustatietoa (B) ja perustelua (W) on mahdotonta. Argumentaation kokonaisuutta käydään tarkemmin läpi perustelua (W) koskevassa kappaleessa.

Aineiston argumentaation johtopäätöksissä (C) esiintyy myös tarkennuksia (Q). Tarkennukset liittyvät usein siihen, että lapsen tilanteessa nähdään lastensuojelullisia riskejä, mutta vanhempien arvioidaan pystyvän parantamaan lapsen tilannetta ilman lastensuojelun asiakkuutta. Lapsen tilanteen parantamiseen sopivia palveluja tarjotaan usein perheelle tarkennusten (Q) yhteydessä.

C: Palvelutarpeen arviointi päätetään. **W:** Tuen tarve näyttäytyi tilapäisenä eikä lastensuojelullista huolta vanhempien toimintakyvystä tai vanhemmuudesta ilmennyt. **Q:** Vanhempien välisen kommunikaation haasteet ja eriävät näkemykset näyttäytyivät kuitenkin kuormittavana tekijänä koko perheen tilanteessa. Sosiaalityöntekijän näkemyksen mukaan yhteiset käynnit perheneuvolassa voisivat tukea vanhemmuutta, jos jatkossa tilanne huononee. **R:** Jos uhkailuja jatkossa tulee, voi äiti olla yhteydessä uudelleen tai ilmoittaa asiasta poliisille.

Tässä aineistoesimerkissä lapsen ei katsota olevan lastensuojelun asiakkuuden tarpeessa, mutta sosiaalityöntekijä tarkentaa (Q) johtopäätöstään (C) siltä osin, ettei lapsen tilanne ole ongelmaton. Sosiaalityöntekijä arvioi, etteivät vanhempien väliset riidat ole lastensuojelun keinoin ratkaistavissa, vaan perheneuvolan katsotaan olevan vanhemmille oikea palvelu. Argumentaation johtopäätökseen (C) on argumentaation

tarkennuksen (Q) lisäksi liitetty viimeiseksi lauseeksi vanhemman antamaan uuteen tietoon liittyvä varaus (R).

Myös toisessa tarkennuksen (Q) aineistomerkillä lapsen tilanteen nähdään olevan jossain määrin ongelmallinen ja tilanteen muuttumisen ajatellaan olevan vanhempien vastuulla.

C: Tehdyn palvelutarpeen arvioinnin perusteella ei ole tarvetta aloittaa [lapsen nimi] lastensuojelun tai perhesosiaalityön asiakkuutta. **W:** Äidin kyvystä huolehtia [lapsen nimi] ja perheen arjesta ei ole herännyt huolta. **Q:** Äidin vastuulla on varmistua siitä, että isä ei ole päihtyneenä [lapsen nimi] läsnä ollessa. Isän alkoholinkäytöstä ja psyykkisestä voinnista jää huoli. Isää kehoitetaan hakeutumaan päihdearvioon ja siten hoitokontaktin pariin. [...] **R:** Mikäli [lapsen nimi] vastaanotetaan uusia lastensuojeluilmoituksia, tulee perheen tuen tarve arvioida uudelleen.

Tämän arvioinnin argumentaation johtopäätöksissä (C) esiintyy kaksi tarkennusta (Q) ja argumentaation varaus (R). Ensimmäinen johtopäätöksen tarkennus (Q) liittyy äidin vastuuseen huolehtia lapsesta ja pitää isä loitolla, mikäli hän on päihtyneenä. Toinen tarkennus (Q) on isän alkoholinkäytöstä ja psyykkisestä voinnista jäänyt huoli, jonka perusteella isää on ohjattu hakeutumaan päihdehoitoon. Tämä jää isän omalle vastuulle. Argumentaation varauksen (R) tulkitsemisen liittyvän siihen, että vanhemman päihdekäytön nähdään olevan lapsen kohdistuva riskitekijä ja mikäli vanhempi – tai oikeastaan molemmat vanhemmat – eivät kykene muuttamaan perheen tilannetta, on palvelutarpeen arviointi syytä tehdä uudelleen. Varaus (R) on muotoiltu siten, että siitä on pääteltävissä oletus, jonka mukaan lapsen tilannetta koskeva tieto tulee todennäköisesti viranomaiselta, eikä lapsen vanhemmilta.

Yhteenvedon argumentaation tarkennuksista (Q) voidaan sanoa, että niillä pyritään kuvaamaan, että vaikka lapsen tilanteesta on esitetty huolta (D), on perhe autettavissa muilla palveluilla, jotka on usein nimetty tarkennuksessa (Q). Argumentaation tarkennukset (Q) eivät kuitenkaan ole säännönmukainen osa argumentaation johtopäätöksiä (C) ja monissa arvioinneissa argumentaation perustelu (W) tehdään ilman tarkennuksia.

5.4 Argumentaation perustelu: puutteita selkeydessä ja nykytilanteen painotus

Argumentaation johtopäätöksistä (C) vain yhden perustelu (W) tähtäsi lastensuojelun asiakkuuden aloittamiseen. Näin ollen suurimassa osassa aineiston argumentaation perusteluja (W) pyrittiin osoittamaan, ettei lastensuojelun asiakkuutta ole tarpeen aloittaa. Tällöin perustelu (W) edellyttää, että taustatiedolla (B) voidaan osoittaa, ettei lastensuojelun asiakkuuden tarvetta ole. Tämä näytti olevan kokoavan yhteenvetokappaleen argumentaation tyypillinen rakenne.

Yhteenvedon kokoavan kappaleen argumentaatio rakentui lähes kaikissa arvioinneissa siten, että todettiin aluksi arvioinnin aloittamisen lastensuojeluilmoituksen sisältö (D). Tämän jälkeen kuvattiin arvioinnin taustatietoa (B), jonka avulla perusteltiin (W) arvioinnin johtopäätös (C). Yleisesti voidaan sanoa, että lähtötieto oli kuvattu kaikissa arvioinneissa, taustatietoa oli kuvattu vaihtelevasti (ymmärrettävästi, koska sitä oli myös hankittu vaihtelevasti). Argumentaation perustelu (W) oli löydettävissä tai ymmärrettävissä suurimmaksi osaksi ja johtopäätös oli kaikissa tapauksissa yksiselitteinen, joskin siihen esitettiin usein varauksia ja tarkennuksia.

Argumentaation perustelua (W) ei voida aineiston laajuuden vuoksi esitellä jokaisen arvioinnin kohdalla. Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella argumentaation perustelua ikään kuin kahdesta näkökulmasta, joista ensimmäinen on perustelun (W) selkeys ja toinen argumentaation taustatiedon (B) hyödyntäminen. Olen päätenyt esittelemään tarkemmin kolmen riskin arvioinnin näkökulmasta mielenkiintoisen argumentaation perustelun (W). Kahdessa ensimmäisessä esimerkissä lähtötietona on lapsen kohdistuva väkivalta ja kolmannessa on useampia lasta koskevia riskejä. Kahden ensimmäisen aineistoesimerkin argumentaatiossa perustelu (W) tähtää siihen, ettei lastensuojelun asiakkuutta aloiteta ja kolmannessa siihen, että asiakkuus aloitetaan. Suurimassa osassa aineistoesimerkeissä esiintyy argumentaation varauksia (R) ja tarkennuksia (Q), jotka on myös merkitty aineistoesimerkkeihin.

Ensimmäisessä aineistoesimerkissä argumentaation perustelu (W) on helposti löydettävissä ja se liittyy lapsen tilanteen muuttumiseen arvioinnin aikana. Argumentaation taustatieto (B) koostuu vanhempien haastattelusta ja viranomaisten konsultaatiosta.

D: Lapsiperheiden palvelutarpeen arviointi aloitettiin [lapsen nimi] [päivämäärä] saapuneen lastensuojeluilmoituksen perusteella, kun [lapsen nimi] äiti hakeutui turvakotiin äidin miesystävän väkivaltaisuuden vuoksi. Väkiältä oli kohdistunut sekä äitiin että [lapsen nimi].

B: [lapsen nimi] kertoi häntä haastateltaessa häneen kohdistuneesta väkivallasta

C: [Lapsen nimi] ei aloiteta lastensuojelun avohuollon tai erityisen tuen asiakkuutta. **D:** Lastensuojelullinen huoli on syntynyt äidin entisen miesystävän väkivaltaisuudesta. **B:** Äiti on tuonut esiin, että ei jatka parisuhdetta miesystävän kanssa ja he ovat muuttaneet erilleen. Äiti ja [lapsen nimi] ovat saaneet tukea väkivaltatilanteiden käsittelyyn [yksikön nimi] lähisuhdeväkivaltatyön yksiköstä. Poliisi jatkaa sosiaalityöntekijän tekemän tutkintapyyntö perusteella [lapsen nimi] kohdistuneen väkivallan tutkimista. **W:** [Lapsen nimi] tilanne on tällä hetkellä vakiintunut ja akuuttia tarvetta lastensuojelun tuelle ei ole. **R:** Jatkossa mikäli uusia ilmoituksia tulee, tehdään uusi palvelutarpeen arviointi [...]

Lähtötiedossa (D) esitetty lapseen kohdistuva riski on argumentaation perustelun (W) mukaan poistunut vanhemman oman toiminnan ansioista. Lähtötiedon (D) katsotaan sinänsä pitäneen paikkansa ja lapsen vahvistaneen sen tapaamisellaan (B).

Argumentaation perustelu (W) oli selkeä ja ymmärrettävä, mutta argumentaation taustatieto (B) perustui kokonaan arvioinnin aikaiseen taustatietoon, joka kerättiin enimmäkseen vanhempia ja lasta haastatteleamalla. Viranomaiselta saatu tieto tosin vahvistaa sitä, että lapsen äiti ja tämän miesystävä ovat todella muuttamassa erilleen.

Argumentaatiossa ei kuitenkaan viitattu aiempaan lasta koskevaan lastensuojeluilmoitukseen eikä aiempaan palvelutarpeen arviointiin ja niiden sisältöön. Kuten tässä esimerkissä, aineiston argumentaatiossa huomioitiin useimmiten vain lapsen nykytilanne, eikä siinä otettu kantaa aiempaan lasta koskevaan asiakirjatietoon. Argumentaation perustelu (W) nojasi näin ollen arvioinnin aikana saatuun taustatietoon (B).

Toisessa aineistoesimerkissä argumentaation perustelu (W) on hyvin epäselvästi kuvattu ja taustatietoa (B) on hankittu argumentaation tueksi hyvin niukasti. Tässä aineistoesimerkissä lasta koskevaa aiempaa asiakirjatietoa ei ole olemassa. Argumentaation lähtötiedon (D) mukaan lapsi on kertonut viranomaiselle isän lyövän häntä.

B: Tapaamisten perusteella [lapsen nimi] elämässä on moni asia hyvin ja hän elää tavallista X-vuotiaan elämää, johon kuuluu säännöllinen rytmi, päiväkodissa käyminen ja harrastukset. Perheen koti on siisti ja kodikas. Kotikäynnillä on leppoisa tunnelma. Vanhemmilla ei ollut suurempaa huolta [lapsen nimi].

D: Lastensuojeluilmoitus on huolestuttava, sillä siinä viitataan [lapsen nimi] kohdistuvaan väkivaltaan. **B:** [Lapsen nimi] on puhunut arvioinnin työntekijöille, että vanhemmat lyövät häntä sekä kertonut vanhempien välisestä väkivallasta. Vanhemmat kiistivät tämän arvioinnin aikana. **Q:** Työntekijöitä jäi mietityttämään, miksi [lapsen nimi] on puhunut lyömispuheita [viranomaiselle] ja arvioinnin aikana. Vanhempien on hyvä muistaa, että lapseen kohdistuva väkivalta on aina haitallista lapselle ja vaarantaa hänen kasvunsa, kehityksensä ja turvallisuuden tunteensa.

C: Tuen tarve oli tilapäistä. Palvelutarpeen arviointi päättyy. **W:** Vanhemmat eivät kokeneet tarvetta tuelle. **R:** Jos heille herää jatkossa huolta, he voivat olla yhteydessä [toimipiste] päivystykseen [p. xxxx] tai lapsiperheiden sosiaaliohjaukseen [p. xxxx]

Tässä aineistoesimerkissä argumentaation perustelu (W) oli, etteivät vanhemmat kokeneet tarvitsevansa tukea tilanteeseensa. Argumentaation perustelun (W) näkökulmasta on ongelmallista, että lähtötieto (D) vahvistui taustatiedolla (B) lapsen omassa tapaamisessa, mutta vanhemmat kiistivät lapseen kohdistuneen väkivallan. Argumentaation johtopäätöksessä (C) vanhempien näkemys tilanteesta (B) painoi lapsen näkemystä enemmän (D ja B) ja johtopäätöstä (C) tarkennettiin (Q) pohdinnalla siitä, miksi lapsi vahvistaa (B) lähtötiedon (D). Argumentaation varaus (R) perustui vanhemman omaan yhteydenottoon, mikä nähdäkseni vahvistaa sitä, että lapseen kohdistuva riski koettiin hyvin pieneksi eikä viranomaisten uskottu olevan enää uudelleen yhteydessä.

Kyseisen arvioinnin aikana hankittu argumentaation taustatieto perustui vanhempien ja lapsen omaan tapaamiseen. Sosiaalityöntekijän olisi laajaan tiedonsaantioikeuteen perustuen ollut mahdollista olla yhteydessä päivähoidon, neuvolaan ja pyytää poliisilta vanhempia koskevia tietoja. Argumentaation perustelu (W) nojasi siten hyvin suppeaan taustatietoon, oletettavasti siksi, että vanhempien näkemykseen luotettiin, eikä sitä katsottu tarpeelliseksi kyseenalaistaa. Vanhempien näkemys meni johtopäätöksissä (C) lapsen näkemyksen edelle.

Argumentaation perustelun (W) kannalta on mielenkiintoista tarkastella sellaista palvelutarpeen arviointia, jonka argumentaatio tähtää avohuollon asiakkuuden aloittamiseen. Argumentaatiossa havaittiin kiinnostavia eroja aineiston muuhun argumentaatioon nähden. Argumentaation johtopäätöksen (C) tueksi esiteltiin laajasti lähtö- ja taustatietoa, eikä perustelua (W) kohtaan esitetty varauksia eikä tarkennuksia. Arvioinnin johtopäätös (C) lastensuojelun avohuollon asiakkuuden aloittamisesta esitettiin ainoana mahdollisena vaihtoehtona.

D: Suuri huoli arvioinnin aikana nousi äidin ja [lapsen nimi] isäpuolen keskinäisistä väleistä. Äiti isäpuoli ovat kesän aikana toistuvasti olleet tilanteissa, joissa on tarvittu viranomaisia selvittämään tapahtumia. Lapset ovat olleet paikalla useissa rajuissa riitatilanteissa, mikä on haitallista lapsille ja tuo heille turvattomuuden tunnetta.

B: Sosiaalityöntekijöille jäi huoli lapsista kotikäyntien perusteella. Lapset käyttäytyivät levottomasti ja heidän käytöksensä oli rajatonta ajoittain. [Lapsen sisaruksen nimi] puheet muuan muassa kodin rangaistuksista, hänen kiroilustaan, aikuisten välisistä riidoista herättivät huolta. Lapset takertuivat nopeasti työntekijöihin. Lasten käytös viestii turvattomuutta [...] Äidin kanssa on tärkeää jatkaa keskustelua siitä, millaisia rangaistuksia kotona lapsilla on ja miten äitiä voisi tukea asettamaan ikätasoisia rajoja. [...] Työntekijöille jäi huoli lasten hygieniasta. Lapsilla oli leluja ja lapset olivat huolellisesti puettuja [...]

B: Äiti on esittänyt huolensa omasta jaksamisestaan ja toivoi tukiperhettä. Tukiperhettä voidaan hakea lastensuojelun tukitoimena.

W: [Lapsen nimi] tarvitsee lastensuojelun asiakkuutta, jotta häntä voitaisiin suojella siltä, että hän joutuu jatkuvasti todistamaan vanhempien välien selvittelyä ja väkivaltaa. Lisäksi asiakkuuden tarkoitus on tukea äidin jaksamista ja miettiä yhdessä millä keinoin se tapahtuu [...]

C: [Lapsen nimi] aloitetaan lastensuojelun asiakkuus. **W:** Tuen tarve on toistuvaa.

Avohuollon asiakkuuteen tähtäävä argumentaatio alkaa tyypilliseen tapaan lähtötiedon (D) kuvaamisella, joka koostuu kolmen eri ilmoittajan lastensuojeluilmoituksesta. Kaksi ilmoitusta on vastaanotettu palvelutarpeen arvioinnin aikana ja olen tulkinut ne osaksi lähtötietoa (D). Varsinaisen arvioinnin aloittava lähtötieto liittyy vanhemman päihteidenkäyttöön. Toinen ja kolmas lastensuojeluilmoitus liittyvät vanhempien väliseen väkivaltaan.

Argumentaation perustelu (W) nojaa sekä lähtötietoon (D) että arvioinnin aikana hankittuun taustatietoon (B). Taustatietoa (B) on hankittu laajasti; lapsia ja vanhempaa haastateltu kotikäynnillä, jossa on havainnoitu kodin olosuhteita. Taustatietoa (B) on pyydetty myös viranomaisilta ja ne ovat vahvistaneet lähtötietoa (D). Arvioinnin taustalla on aiempi palvelutarpeen arviointi, jonka lähtötieto (D) perustuu yksityishenkilön huoleen aikuisten välisistä riidoista. Tätä ei käytetty osana argumentaation perustelua (W).

Argumentaation johtopäätöksessä (C) ei ole tarkennuksia eikä varauksia. Tyypillisten vanhempien mielipiteen muuttumisen ja perheen ulkopuoliseen tietoon liittyvien varausten (R) poissaolon syy on ymmärrettävä, koska asiakkuus on aloitettu ja mahdolliset uudet ilmoitukset käsitellään lastensuojelun avohuollossa. Tarkennuksia (Q) ei myöskään esiinny, oletettavasti johtuen siitä, ettei niille katsota olevan tarvetta lähtötiedon (D) ja taustatiedon (B) ollessa riittävän vankka johtopäätöksen (C) perustelun (W) tueksi. Johtopäätöksen perustelussa (W) eräänä osana on ongelmien jatkuvuus.

6 Pohdinta

6.1 Tutkimuksen merkittävyys käytännön sosiaalityölle ja akateemiselle tutkimukselle

Tutkimuksessa olen tarkastellut lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin argumentaatiota ja argumentaation taustatietoa tutkimalla sosiaalityöntekijöiden laatimia palvelutarpeen arvioinnin kirjallisia yhteenvedoja. Tutkimuksen lähtökohdat olivat siten hyvin lähellä käytännön sosiaalityötä ja tutkimustulosten olisi tarkoitus olla hyödynnettävissä palvelutarpeen arviointien työprosessin kehittämisessä. Palvelutarpeen arviointien määrän ollessa erittäin suuri, on tärkeää tarkastella arviointiprosessia ja pyrkiä kehittämään sitä lapsen edun mukaiseksi.

Palvelutarpeen arvioinnin argumentaation ja sen taustatiedon tarkastelun avulla saatiin tietoa argumentaation laadun ja sen taustatiedon määrän vaihtelevuudesta, jota on mahdollista hyödyntää palvelutarpeen arvioinnin kehittämisessä. Tutkimuksen analyysimenetelmäksi valittu Toulminin argumentaatiomalli osoittautui sopivaksi

viranomaisasiakirjojen tarkastelussa, koska sen avulla voitiin tarkastella argumentaation rakennetta ja johtopäätöksen perustelua. Toulminin argumentaatiomallissa oli myös rajoituksia, ja mallin avulla saatuja tuloksia tulkittaessa on muistettava, ettei sen avulla voida juuri lainkaan tarkastella kielellisiä määrittelyjä, joiden avulla sosiaalityöntekijä rakentaa sosiaalista todellisuutta. Tutkimusmenetelmän ja tutkimuksen tekijän tulkintojen merkitystä aineistosta tehtyjen havaintojen taustalla ei voida laadullisessa tutkimuksessa liikaa korostaa.

Akateemisessa mielessä tutkimuksesta nostetut havainnot muodostuvat mielenkiintoisiksi oikeastaan vasta tulkittaessa niitä aiemman tutkimuksen valossa. Tämän tutkimuksen havainnot haluttiin kytkeä pääosin angloamerikkalaiseen lapseen kohdistuvan riskin arviointiin liittyvään tutkimukseen. Vaikka riskin käsitteen soveltamista pohjoismaisessa kontekstissa on pidetty haasteellisena (Petrelius, 2016, s. 132), voitiin tutkimuksen tuloksia tulkita tapauskohtaista riskin arviointia koskevan tutkimuksen valossa.

6.2 Tutkimuksen tulokset aiemman tutkimuksen valossa

Tutkimuksen aineiston argumentaation perustelun (W) selkeys vaihteli ja argumentaatio perustui hyvin erilaiseen määrään taustatietoa (B). Yleisesti voidaan sanoa, että aiempaa lasta koskevaa asiakirjatietoa hyödynnettiin argumentaatioissa hyvin vähän. Aineistosta tehdyt havainnot eivät suuresti eroa suomalaisista alkuarviointia koskevista tutkimuksista. Espoon kaupungin palvelutarpeen arviointien tiedonmuodostusta koskevan tutkimuksen (Haarakangas, 2018) tulosten mukaan vanhempien antama tieto oli tiedonmuodostuksessa keskeisessä roolissa ja lasten tapaamisia järjestettiin alle puolessa palvelutarpeen arvioinneissa (emt.) Tämän tutkimuksen tulokset argumentaation taustatiedon keräämisestä ja hyödyntämisestä olivat hyvin samankaltaisia. Lapsen omia tapaamisia vähensi jonkin verran aineiston ikäjakauma, jossa haluttiin painottaa pieniä lapsia. Eräässä suomalaista palvelutarpeen arviointia koskevassa tutkimuksessa lapsen osallisuus oli tosin vieläkin vähäisempää ja lasta oli tavattu vain joka neljännessä arvioinnissa (Kaski ym., 2016, s. 97).

Yksinomaan vanhempien haastatteluun perustuvan tiedon varaan rakentuvaa palvelutarpeen arvioinnin tiedonmuodostusta voidaan pitää monessa mielessä

ongelmallisena. Lapsen osallisuutta ja mielipiteen selvittämisen tärkeyttä korostetaan lastensuojelulaissa (LsL 20§). Tämän tutkimuksen aineistossa lapsen osallisuus ei kovin hyvin toteutunut, eikä lapsen tapaamisen sivuuttamista juurikaan perusteltu, mikä on argumentaation laadun kannalta ongelmallista. Vanhemman näkökulmasta riippumattoman tiedon hankkimisen tärkeyttä korostetaan myös lapseen kohdistuvan riskin arviointiin liittyvässä tutkimuksessa (Holland, 2000; Munro, 1999; Platt, 2006). Vaikka aineiston näkökulmasta lapsen osallisuus oli melko vähäinen, oli arvioinnin argumentaation taustalle usein hankittu vanhemman antamasta tiedosta riippumatonta tietoa esimerkiksi päivähoidosta, koululta ja lapsen hoitotahoilta. Tämä voi olla siinä mielessä perusteltua, että näiden tahojen voidaan olettaa tuntevan lapsen paremmin ja heillä voi olla lapsen tilanteesta syvempi näkemys kuin palvelutarpeen arvioinnin aikana olisi mahdollista muodostaa. Lapsen oman tapaamisen sivuuttamiseen liittyvä ratkaisu pitäisi kuitenkin jollain lailla perustella ja näin ei ole läheskään kaikissa arviointien yhteenvedoissa tehty.

Toinen tutkimuksen keskeinen havainto oli, että näkemys lapsen tilanteesta näytti painottuvan nykyhetkeen, eikä argumentaatioissa otettu kantaa aiempaan lasta koskevaan asiakirjatietoon. Tämä havainto heijastaa ehkä laajemminkin suomalaista lastensuojelua, jossa huomioidaan ensisijaisesti lapsen nykytilanne ja harvemmin perheen historiaa (Jaakola, 2020). Aineiston joka neljännessä arvioinnissa oli taustalla kolme tai useampi palvelutarpeen arviointi, mutta aineiston argumentaation perustelu (W) rakentui ainoastaan sen varaan, että lähtötieto (D) kumottiin arvioinnin aikana hankitun taustatiedon (B) avulla. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, koska argumentaatio tähtäsi yhtä poikkeusta lukuun ottamatta siihen, ettei lastensuojelun asiakkuutta aloiteta. Silti argumentaation perustelun (W) näkökulmasta olisi argumentaation laatua lisännyt, mikäli aiempaan taustatietoon olisi viitattu jollain tavalla. Tämä olisi lisännyt argumentaation perustelun (W) luotettavuutta, koska tällöin olisi voitu päätellä sosiaalityöntekijän päätyneen argumentaation johtopäätökseen (C) aiempi asiakirjatieto huomioiden. Tällaista pohdintaa olisi argumentaation rakenteen näkökulmasta voinut ilmaista johtopäätöksen tarkennuksena (Q).

Argumentaation taustatiedon painottuminen nykyhetkeen ei ole yllättävä havainto, koska lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden on havaittu hyödyntävän aiempaa asiakirjatietoa hyvin vaihtelevasti. Isoa-Britanniaa koskevassa aineistossa osa

sosiaalityöntekijöistä pyrki keräämään lapsen elämäntilanteen ymmärtämiseksi mahdollisimman laajasti lasta koskevaa tietoa ja osa painotti arvioissaan ainoastaan nykyhetkeä (Wilkins, 2015). Toisessa Isossa-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa (Platt, 2006) sosiaalityöntekijöiden näkemykseen lapseen kohdistuvasta riskistä vaikutti merkittävästi aiempi lasta koskeva tieto ja mikäli lapsesta oli aiempaa lastensuojelun asiakirjatietoa, pidettiin lapseen kohdistuvaa riskiä korkeampana.

Suomessa palvelutarpeen arviointien tiedonmuodostusta koskevassa tutkimuksessa (Haarakangas, 2008, s. 59) havaittiin, että asiakirjoista saatua tietoa hyödynnettiin hyvin harvoin. Sitä ei myöskään aktiivisesti pyydetty muilta viranomaisilta, eikä edes muilta kunnilta, vaikka oli tiedossa niissä olevan lastensuojelun asiakirjoja (emt). Tämän tutkimuksen aineiston valossa vaikutti siltä, että vanhempien näkemys oli argumentaation taustatiedossa keskeinen, mutta osassa arviointeja oli taustatiedoksi pyydetty lasta koskevaa tietoa muilta toimijoilta. En löytänyt mitään selittävää tekijää vanhemmasta riippumattoman taustatiedon hankkimiseen, eikä tällaista oikeastaan voida asiakirjatutkimuksella edes selvittää. Voi olla, että vanhemmasta riippumattoman tiedon merkitys saattaa jonkin verran korostua Isossa-Britanniassa, jossa riskin arvioinnin ajatus on avoimemmin osa lastensuojelun alkuarviointia ja perheelle suunnattuja palveluja on tarjolla vähemmän.

Tutkimuksen kolmas tärkeä tulos oli, että aineiston palvelutarpeen arviointien argumentaation johtopäätöksissä (C) oli paljon tarkennuksia (Q) ja varauksia (R). Havainto oli hyvin mielenkiintoinen, koska se poikkesi huomattavasti Israelin ja Kanadan lastensuojelun asiakirjoja koskevan tutkimuksen (Benbenishty ym. 2003) tuloksista. Tutkimuksessa analysoitiin sosiaalityöntekijöiden argumentaatioita Toulminin mallin avulla ja argumentaation havaittiin perustuvan lähtötiedon (D), johtopäätöksen (C) ja niiden välisen perustelun (W) ympärille, eikä johtopäätöksissä (C) ollut juuri lainkaan tarkennuksia (Q) eikä varauksia (R). Tutkijat näkivät varausten ja tarkennusten puuttumisen heikentävän argumentaation laatua. (emt.) Tässä tutkimuksessa tilanne oli hieman toisin päin, sillä argumentaation ”klassisen osuuden” kohdalla oli puutteita ja lähtötiedon (D), johtopäätöksen (C) ja perustelun (W) välinen yhteys ei usein ollut kovin selkeää. Argumentaation perustelu (W) oli monesti tulkittava arvioinnin johtopäätöksissä (C) kuvatusta, usein vanhemmilta saadusta taustatiedosta (B).

Argumentaation perustelun epäselvyys on havaittu Helsingin kaupungin palvelutarpeen arvioinnin yhteenvedojen argumentaatiota tarkastelevassa tutkimuksessa (Jokinen, 2017), jossa tämä nähtiin palvelutarpeen arviointien yhteenvedojen kannalta merkittävimpana ongelmana ja keskeisimpänä kehittämiskohteita. Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvien tarkennusten ja varausten suuren määrän voidaan spekuloida johtuvan siitä, että sosiaalityöntekijät ovat tietoisia siitä, että arviointi pitää sisällään perheen tukemisen lisäksi myös lapsen tilanteeseen liittyvän riskin arvioinnin. Ehkä omaan johtopäätökseen halutaan kytkeä varauksia (R) ja sitä halutaan tarkentaa (Q) tietoisena virkavastuusta. Tällöin perustelua (W) halutaan varata (R) ja tarkentaa (Q) erityisesti niissä tapauksissa, joissa asiakkuutta ei aloiteta.

Neljäs kiinnostava huomio oli se, että suurimmassa osassa aineiston palvelutarpeen arviointeja perhe ohjattiin muihin palveluihin kuin lastensuojelun avohuoltoon. Argumentaation kannalta oli ongelmallista, ettei johtopäätöstä juurikaan perusteltu suhteessa lähtö- ja taustatietoon. Eräänä syynä saattaa olla, ettei lastensuojelun asiakkuuden aloittamiseen ole oikeastaan olemassa mitään objektiivisia kriteerejä mihin vedota, vaan asiakkuuden aloittamisessa on oikeastaan kyse sosiaalityöntekijän harkinnasta (Pösö, 2010). Tällöin päätös asiakkuuden aloittamisesta liittyy olennaisesti argumentaatioon. Tutkimuksen aineistossa vain yhden arvioinnin perusteella aloitettiin lastensuojelun asiakkuus ja tämän arvioinnin kirjallisen yhteenvedon argumentaatiossa näytti olevan monia muita arviointeja laajemman lähtötiedon (D) tueksi suuri määrä taustatietoa (B), joten perustelu (W) näytti vahvalta. Voidaan tietysti pohtia, onko aineiston yleisesti ottaen melko epämääräisen argumentaation ja erilaajuisen taustatiedon taustalla se, ettei argumentaation perustelua ja taustatiedon hankkimisen merkitystä nähty tärkeäksi, koska lapseen kohdistuva riski arvioitiin niin pieneksi. Tällaisen osoittaminen vaatisi laajempaa aineistoa.

6.3 Tutkimusaineistoa ja tutkimusasetelmaa koskeva pohdinta

Tutkimuksen aineisto osoittautui erittäin mielenkiintoiseksi ja monipuoliseksi. Näkisin työkokemukseni perusteella aineiston lastensuojelullisten teemojen edustavan lastensuojelun alkuarvioinnissa esiintyviä ilmiöitä melko kattavasti. Aineiston laajuus osoittautui argumentaation taustatiedon analysoinnin kannalta sopivaksi, koska siitä

voitiin taulukoimalla muodostaa käsitys argumentaation taustatiedon hankinnasta arvioinnin aikana. Toisaalta aineisto oli argumentaatioanalyysin kannalta selvästi liian laaja ja tämän vuoksi argumentaation analysointi painottui ainoastaan kirjallisen palvelutarpeen yhteenvedon kokoavaan kappaleeseen. Tutkimuksessa haluttiin kuitenkin painottaa taustatiedon merkitystä argumentaation taustalla ja aineiston laajuus oli siten eräänlainen kompromissi tutkimuksen kiinnostuksen kohteiden painotuksen suhteen. Aineiston rajoituksena voidaan pitää palvelutarpeen arviointien yksipuolisuutta niiden johtopäätösten suhteen. Tutkimuksen kannalta olisi ollut tärkeää ja mielenkiintoista tarkastella laajemmin myös sellaista argumentaatiota, joka tähtää avoimuuden asiakkuuden aloittamiseen.

Tutkimusasetelman kannalta suurin ongelma oli, ettei lapsen kohdistuvan riskin arviointiin liittyvää harkintaprosessia voida kokonaisuudessaan tavoittaa asiakirja-aineistolla. Suuri osa lapsen kohdistuvan riskin arviointia koskevasta tutkimuksesta perustuu vinjettien perusteella tehtyyn haastatteluun ja tämä vaikuttaa olevan ainoa mahdollisuus ymmärtää tapauskohtaiseen harkintaan liittyviä tekijöitä.

Sosiaalityöntekijällä saattaa olla arviointiprosessissa sellaista tietoa, joka vaikuttaa arvioinnin ratkaisuun, mutta sitä ei voida tai haluta kirjoittaa osaksi argumentaatiota. Osa tiedosta saattaa olla vuorovaikutukseen liittyvää tulkintaa ja joskus tieto voi olla niin sensitiivistä, ettei sitä voi lapsen edun näkökulmasta kirjoittaa osaksi asiakirjoja, joita lapsi on oikeutettu lukemaan. Arvioinnissa tehtyjen ratkaisujen taustalla saattaa olla myös esimerkiksi sosiaalityöntekijän intuitio (Drury-Hudson, 1999) tai vuorovaikutus vanhempien ja sosiaalityöntekijän välillä (Holland, 2000), eikä tällaisia tekijöitä yleensä kirjata osaksi asiakirjoja.

Toisaalta on myös havaittu, että intuitio saattaa vahvistaa itse itseään ja johtaa keräämään vain sellaista lasta koskevaa tietoa, joka sopii omaan intuitioon lapsen tilanteesta (Osmo & Rosen, 2002). Asiakirja-aineistolla ei voida selvittää tällaisia seikkoja, koska niitä tarkastelemalla ei voida tietää, mitkä tekijät vaikuttavat argumentaation taustatiedon keräämisen laajuuteen. Eräs tällainen tekijä voi olla myös liiallinen työmäärä, joka saattaa johtaa asiakastapausten tyypittelyyn ja keskittymiseen vain vakavimpiin tilanteisiin (Broadhurst ym., 2010a).

Argumentaation tutkimisessa on myös etunsa, koska kirjallinen yhteenveto on näkyvin osa palvelutarpeen arviointia. Lastensuojelu on merkittävää julkisen vallan käyttöä, jonka päätösten täytyy perustua mahdollisimman oikeaan tietoon ja perustelujen täytyy olla ymmärrettäviä. Argumentaatiossa sosiaalityöntekijä sanoittaa ajatuksiaan ja vaikka kaikkea harkintaan vaikuttavia tekijöitä ei voida tai haluta tuoda esiin, olisi tärkeää, että asiakkaat pystyvät ymmärtämään palvelutarpeen arvioinnin kirjallisesta yhteenvedosta argumentaation johtopäätöksen (C) ja ennen kaikkea siihen liittyvän perustelun (W).

On kuitenkin tärkeää huomioida, ettei argumentaatio ole palvelutarpeen arviointien ainoa tai ehkä edes keskeisin tekijä perheiden kannalta. Arvioinnin tarkoituksena on pohtia, millä keinoin lasta ja perheitä on mahdollista auttaa ja tässä mielessä asiakkaiden kohtaaminen saattaa olla huomattavasti merkityksellisempi osa arviointiprosessia kuin kirjallisen yhteenvedon argumentaatio. Mikäli perhe saadaan ohjattua palveluun, joka auttaa heidän tilanteessaan, tämä lienee arviointiprosessin päätavoite riippumatta siitä, kuinka hyvin se on perusteltu. Toisin sanoen, prosessin lopputulos voi olla lapsen edun mukainen, vaikka argumentaation perustelu (W) olisi epäselvä.

Tutkimuksessa pyrittiin soveltamaan angloamerikkalaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa sovellettua riskin arvioinnin käsitettä suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan kontekstiin. Tällaista prosessia vaikeuttaa käsitteiden kontekstisidonnaisuus, koska käsitteet eivät yleensä ole kovin helposti siirrettävissä kontekstista toiseen. Riskin käsitteen taustalla on angloamerikkalaisen yhteiskunnan yksilökeskeinen ja yksilön vastuuta korostava ajattelumalli, jossa aikuiset ovat ensisijaisesti vastuussa lapsensa kasvuolosuhteista. Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa lastensuojelu mielletään tuen tarjoamisena, eikä lapsen kohdistuvan riskin arviointi ole vakiintunut osa suomalaista palvelutarpeen arviointia. Näin ollen tutkimuksen tulosten tulkitseminen riskin arvioinnin näkökulmasta edellyttää sosiaalisen kontrollin näkökulmaa ja heijastaa omia näkemyksiäni palvelutarpeen arviointiprosessin tarkoituksesta.

Yhteiskunnallisen kontekstin vaikutus saattaa näkyä argumentaatiota koskevien tulosten taustalla. Toulminin (2015, s. 55-58) mukaan argumentaation perustelun (W) pätevyyttä voidaan arvioida vain sen omalla kentällä. Tutkimuksen perusteella näyttää kuitenkin siltä, että yhteiskunnan institutionaalinen konteksti voi olla merkittävä argumentaatiota

erottava tekijä myös arvioitaessa sitä saman kentän (lastensuojelun) sisällä. Ei ehkä ole sattumaa, että argumentaatio keskittyy angloamerikkalaisessa sosiaaliseen kontrolliin painottuvassa lastensuojelun kontekstissa lähtötiedon (D) ja johtopäätöksen (C) välisen perustelun (W) osoittamiseen (Benbenishty ym., 2003). Saattaa olla, että suomalaisessa palveluorientaatioon painottuvassa lastensuojelussa argumentaation johtopäätöksen (C) perustelua (W) ei nähdä yhtä keskeisenä kuin angloamerikkalaisen lastensuojelun kontekstissa. Tämä voisi selittää suomalaista palvelutarpeen arvioinnin argumentaatiota koskevien tutkimusten (Jokinen 2017; Haarakangas 2018) ja tämän tutkimuksen tuloksia.

Viimeisenä tutkimukseen liittyvänä ongelmana tai erityispiirteenä voidaan mainita lastensuojelun työkokemukseni ja tutkijan roolini aiheuttama ristiriita. Minusta tuntuu, että ilman aiempaa lastensuojelun työkokemusta tämän tutkimuksen tekeminen olisi ollut hyvin hankalaa, koska palvelutarpeen arvioinnin työprosessin ja työskentelytavan tunteminen auttoivat minua hahmottamaan tutkimuksen suunnittelua. Tämän tutkimuksen taustalla oleva ajatukseni soveltaa riskin arviointia on syntynyt lastensuojelussa työskennellessäni. Toisaalta aineiston analyysia vaikeutti se, että minun oli hankala pitää omaa työkokemukseeni perustuvaa tulkintaa ja akateemiseen tutkimukseen perustuvaa tietoa erillään aineistoa analysoidessani. Osa työkokemuksesta tuki aineiston tulkintaa, mutta se epäilemättä myös vaikutti analyysiin liittyviin ratkaisuihin ja rajoitti aineistosta nousevien havaintojen pohdintaa.

6.4 Tutkimuksen merkitys jatkotutkimuksen kannalta

Lapseen kohdistuvan riskin arviointia koskevaa empiiristä tutkimusta on saatavilla runsaasti ja tällaista tutkimustietoa on tämän tutkimuksen perusteella mahdollista soveltaa myös suomalaisen lastensuojelun tutkimuksessa. Käsitteen soveltaminen pohjoismaisessa kontekstissa edellyttää, että lapseen kohdistuva riski tulkitaan laajempänä ilmiönä kuin liberaalissa kontekstissa, jossa siihen liittyy useimmiten lapseen kohdistuva vakava vaaratilanne. Suomessa lapseen kohdistuvana riskinä voidaan pitää lapsen kasvuolosuhteisiin liittyvien riskien lisäksi lapsen omaan käyttäytymiseen liittyviä riskejä. Esimerkkinä voidaan mainita syrjäytyminen, joka

voidaan pohjoismaissa tulkita lastensuojelulliseksi riskiksi, vaikka sitä ei liberaaleissa maissa todennäköisesti mielletä näin.

Suomalaisen lastensuojelun riskin arviointia olisi ehkä mielenkiintoisempaa tarkastella korkean riskin asiakastapauksissa, jotka painottuvat lastensuojelun avohuoltoon ja sosiaalipäivystykseen. Vinjettitutkimuksella voitaisiin saada asiakirja-aineiston mahdollisuuksiin nähden huomattavasti selkeämpi kuva niistä tekijöistä, jotka vaikuttavat sosiaalityöntekijöiden riskin arviointiin. Tällaista tutkimusta ei tietojeni mukaan ole Suomessa vielä tehty, joten tällaiseen tutkimukseen olisi olemassa suuri tarve.

Sosiaalityön tutkimuksen tulisi näkemykseni mukaan olla mahdollisimman lähellä käytännön kenttää ja pyrkiä vastaamaan sieltä nouseviin tiedollisiin haasteisiin. Sosiaalityön ilmiöitä koskeva tutkimus tulisi pystyä sitomaan myös osaksi laajempaa sosiaalityön teorianmuodostusta. Tällaisella käytäntötutkimukseen perustuvalla tutkimusorientaatiolla voidaan kehittää sosiaalityön tietoperustaa ja siten nostaa sosiaalityön ammatillista profiilia.

Lähteet

- Aaltio, E. (2016). Lastensuojelun strukturoitujen alkuarviointivälineiden arviointikohteet ja teoriapohja. Teoksessa Petrelius, P. & Tulensalo, H. & Jaakola, A-M. & Hietamäki J. (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi. *THL työpaperi*, 33, 157–185. Helsinki.
- Antikainen, J. (2005). Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten ja nuorten hyväksikäyttäjien auttaminen. Kirjallisuuskatsaus. *Stakes työpapereita*, 13, Helsinki.
- Bartelink, C. & Yperen T. & Berge I. (2015). Deciding on child maltreatment: A literature review on methods that improve decision-making. *Child Abuse & Neglect*, 49, 142–153.
- Benbenishty, R. & Ruijla, O. & Gold, N. (2003). Rationales Provided for Risk Assessments and for Recommended Interventions in Child Protection: A Comparison between Canadian and Israeli Professionals. *British Journal of Social Work*, 33, 137–155.
- Broadhurst, K. & Hall, C. & Wastell, D. & White S. & Pithouse A. (2010a). Risk, Instrumentalism and the Humane Project in Social Work: Identifying the Informal Logics of Risk Management in Children’s Statutory Services. *British Journal of Social Work*, 40, 1046–1064.
- Broadhurst, K & Wastell, D. & White, S. & Hall, C. & Peckover, S. & Thompson, K. & Pithouse, A. (2010b). Performing “initial assessment”: Identifying the latent conditions for error at the front-door of local authority children’s services. *British Journal of Social Work*, 40, 352–370.
- Cash, S. (2001). Risk Assessment in Child Welfare: The Art and Science. *Children and Youth Services Review*, 23, 811–830.
- Drury-Hudson, J. (1999). Decision making in Child Protection: The Use of Theoretical, Empirical and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work*, 29, 147–169.
- Duffy, J. (2011). Explicit Argumentation as a Supervisory Tool for Decision Making in Child Protection Cases Involving Human Rights Issues, *Practice* 23 (1), 31–44.
- English, D. & Pecora, P (1994). Risk assessment as a practice method in child protective services. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice, and Program*, 73 (5), 451–473.
- Haapanen, P. (1996). Roomalaisten korkein taito. Johdanto antiikin retoriikkaan. Teoksessa Palonen, K. & Summa, H. (toim.): Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 23–50.

- Haarakangas, T. (2018). Lastensuojelutarpeen selvitys sosiaalityön tiedonmuodostuksena. Helsingin yliopiston ammatillinen lisensiaatintutkimus. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=f23bdf19-0e4c-405a-8da6-7b1625b54b13>
- Harrikari, T. (2008). Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 87.
- Hietamäki, J. (2005). Lastensuojelun alkuarvioinnin vaikutukset vanhempien näkökulmasta. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Hietamäki, J. (2016). Vanhempien kokemukset lastensuojelun alkuarvioinnista kansainvälisessä tutkimuksessa. Teoksessa Petrelius, P. & Tulensalo, H. & Jaakola, A-M. & Hietamäki, J. (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *THL työpaperi*, 33, 60–75. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>
- Holland, S. (2000). The Assessment Relationship: Interactions Between Social Workers and Parents in Child Protection Assessments. *British Journal of Social Work*, 30, 149–163.
- Jaakola, A-M. (2020). Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Sosiaalityön väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-3435-2/urn_isbn_978-952-61-3435-2.pdf
- Jaakkola, O. (2016). Sosiaalityöntekijän tiedot ja taidot lastensuojelutarpeen arvioinnissa. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=c43db2e7-53af-41ef-ba2e-9f3a2fa0c7f1>
- Jokinen, L. (2017). Argumentointi lasten palvelutarpeen arviointien asiakirjoissa. Sosiaalityön Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Karttunen, T. & Hietamäki, J. (2014). Tiedon käytön kysymyksiä ja haasteita sosiaalityön asiakastyössä. Teoksessa Haverinen, R. & Kuronen, M. & Pösö, T (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 320–336.
- Kaski, P. & Kosola, H. & Lehtoranta, M. (2016). Katsaus lastensuojeluilmoitusten käsittelyyn ja lastensuojelutarpeen selvittämisen nykykäytäntöön. Teoksessa Petrelius, P. & Tulensalo, H. & Jaakola, A-M. & Hietamäki, J. (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *THL työpaperi*, 33, 90–100. Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>
- Korkman, J. (2018). Lapsen haastattelu sosiaalisen ja kognitiivisen kehityksen näkökulmasta. Teoksessa Hyvärinen, S. & Pösö T (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-kustannus, 29–47.
- Križ, K. & Skivenes, M. (2013). Systemic differences in views on risk: A comparative case vignette study of risk assessment in England, Norway and the United States (California). *Children and Youth Services Review*, 35, 1862–1870.

Kuula, A. (2006). Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuusisto-Niemi, S. & Rissanen, S. & Saranto, K. (2011). Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa - eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin M. (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 257–273.

Kääriäinen, A. (2003). Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Helsingin yliopisto.

Lastensuojelulaki (417/2007). <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Mendoza, N. & Rose R. & Geigner, J. & Cash, S. (2016). Risk assessment with actuarial and clinical methods: Measurement and evidence-based practice. *Child abuse and neglect*, 61, 1–16.

Munro, E. (1999). Common errors of reasoning in child protection work. *Child abuse & neglect*, 23, 745–758.

Muukkonen, T. & Tulensalo, H. (2004). Kohtaavaa lastensuojelua: Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä (1). http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf

OM (2013). *Selvityksiä ja ohjeita*, 32. 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76480/8-vuotiaan_lapsen_kuolemaan_johtaneet_tapahtumat.pdf

Ojaniemi, P. & Rantajärvi, K-M. (2010). Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.): Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 219–244.

Osmo, R. & Landau, R. (2001). The need for explicit argumentation in ethical decision-making in social work, *Social Work Education*, 20, 483–492.

Osmo, R. & Rosen, A. (2002). Social Workers' strategies for Treatment Hypothesis testing. *Social work research*, 26, 9–18.

Osmo, R. & Benbenishty, R. (2004). Children at risk: rationales for risk assessments and interventions. *Children and Youth Services Review*, 26, 1155–1173.

Palonen, K. & Summa H. (1996). Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, K. & Summa, H. (toim.): Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 7–22.

Pekkarinen, E. & Tapola-Haapala M. (2009). Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mäntysaari, M. & Pohjola, A. & Pösö, T.: Sosiaalityön ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä, 183–208.

Perelman, C. (1996). Retoriikan valtakunta. Vastapaino: Tampere.

- Petrelus, P. (2016). Lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen arvioinnin kansainvälinen tutkimus. Teoksessa Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *THL työpaperi*, 33, 132–156.
- Platt, D. (2006). Threshold Decisions: How Social Workers Prioritize Referrals of Child Concern. *Child Abuse Review*, 15, 4–16.
- Platt, D. (2008). Care or Control? The Effects of investigations and Initial Assessments on the Social Worker-Parent Relationship. *Journal of Social Work Practice*, 22, 301–315.
- Pösö, T. (2010). Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalista rajasta. *Janus*, 18 (4), 324–336.
- Pösö, T. & Skivenes, M. & Hestbæk, A-D. (2014). Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states—time for a child centric approach? *European Journal of Social Work*, 17 (4), 475–490.
- Rosen, A. (1994). Knowledge use in Direct Practice. *Social Service Review*, 68, 561–577.
- Satka, M. (2009). Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. *Yhteiskuntapolitiikka*, 74 (1), 17–32.
- Sosiaalihuoltolaki (Shl 1301/2014). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>
- Summa, H. (1996). Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan: Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, K. & Summa, H. (toim.): Pelkkää retoriikkaa: Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51–83.
- THL (2013). Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojeluilmoitus-ja-lastensuojeluasian-vireilletulo/lastensuojelun-tarpeen-selvittaminen>
- THL (2019). *Lastensuojelun tilastoraportti*, 23. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/138211/Tr23_19_LASU.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Tietosuojalaki (1050/2018). <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181050#Pidp446590080>
- Toimiva lastensuojelu -selvitystyöryhmän muistio (2013). *Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita*, 19. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74483/Toimiva%20lastensuojelu%20loppuraportti_final_19062013.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Toulmin, Stephen (2015). *Argumentit: Luonne ja käyttö. Niin&Näin*. Tampere.

Tulensalo, H. & Muukkonen T. (2016). Lapsikeskeisyys lastensuojelun tilannearviossa - 2000-luvun kehityksen ja nykytilan arviointia. Teoksessa Petrelius, P. & Tulensalo, H. & Jaakola, A-M. & Hietämäki, J.(toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *THL työpaperi*, 33, 101–115. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>

Tuomela-Jaskari, S. (2016). Monialaisella arvioinnilla oikea-aikaista tukea lapsille ja perheille. Teoksessa Petrelius, P. & Tulensalo, H. & Jaakola, A-M. & Hietämäki, J. (toim.) Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi. *THL työpaperi*, 33, 75–90. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>

Tuomi J. & Sarajärvi A. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tammi. 5. painos.

Wilkins, D. (2015). Balancing Risk and Protective Factors: How Do Social Workers and Social Work Managers Analyse Referrals that May Indicate Children Are at Risk of Significant Harm. *British Journal of Social Work*, 45, 395–411.